

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta

Katedra české literatury

Bakalářská práce

Romány Paula Coelho: umění nebo kýč?

Paulo Coelho Novels: Art or kitsch?

Vedoucí práce :	Prof. PhDr. Dagmar Mocná, CSc.
Autorka BP:	Hana Plesná
Bydliště :	Ke Školce 159, Tuklaty, p. Úvlay, 250 82
Obor studia :	ČJ – HV
Typ studia:	prezenční
Rok dokončení BP:	2011

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a elektronická verze práce je totožná s tištěnou.

Místo vypracování: V Praze

Datum:

Podpis:

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala Prof. PhDr. Dagmar Mocné, CSc. za její ochotu, vřelý přístup a celkovou pomoc při tvorbě této práce.

Poděkování patří také mé rodině, která mi studium umožnila a byla mi vždy oporou.

Obsah:

Předmluva.....	5
1. Teoretická část	
1.1 Umění a kýč.....	7
1.2 Literatura kýč.....	11
2. Paulo Coelho	
2.1 Životopis.....	14
2.2 Bibliografie Paula Coelho.....	17
2.3 Náměty, postavy a filosofie.....	19
2.4 Čtenářské efekty.....	23
2.5 Jazyk, literární žánr.....	26
2.6 Literární kritika versus fanoušci.....	29
3. Analýza děl	
3.1 Alchymista.....	33
3.2 Veronika se rozhodla zemřít.....	38
3.3 Brida.....	41
3.4 U řeky Piedra jsem usedla a plakala.....	45
3.5 Vítěz je sám.....	48
4. Závěr.....	53
5. Seznam použitých zdrojů.....	54
6. Resumé.....	58
7. Klíčová slova.....	59
8. Obrazová příloha.....	60

Předmluva

Téma této bakalářské práce, *Romány Paula Coelho: umění nebo kýč*, jsem si zvolila z důvodu potřeby vyjádření se k soudobému literárnímu dilematu: jakou hodnotu mají díla s velkým čtenářským, respektive komerčním úspěchem? Paulo Coelho je milován i zatracován a stal se fenoménem, jehož kontroverzní přijímání společností prohlubuje tuto problematiku a vytváří konflikt mezi světem recipientů a recenzentů. Jak tematická, tak i kvalitativní odlišnost Coelhových děl má za příčinu rozkolísanost hodnocení tohoto autora. A právě také tato mnohdy nepodložená kritika (ať již pozitivní, či negativní) mě vedla k volbě analyzovat právě romány tohoto autora a vytvořit tak komplexní komparaci aspektů hovořících jak pro jeho kvality (respektive umělecké vlastnosti), tak i nedostatky a defekty v podobě literárního kýče.

V první, teoretické, části dojde na základě odborné literatury k vymezení pojmů *kýč, umění, estetická norma a hodnota, estetická funkce, vkus* apod. Obsahem této kapitoly bude také vznik kýče, jeho charakteristické rysy, funkce, tematika, efekt atd.

Druhá část se bude zabývat životopisem Paula Coelho, událostmi, které ovlivnily jeho literární tvorbu, a také reakcemi jeho čtenářů. Pro přehled bude uvedena autorova kompletní bibliografie, včetně děl nepřeložených do češtiny. Před samotným rozбором románů budou uvedeny tři podkapitoly obsahující stručné a obecné charakterizování Coelhových knih z hlediska námětů, postav, filosofie, efektu, jazyka, literárního žánru a na závěr literární kritiky.

Poslední kapitola bude tvořit jádro této bakalářské práce. Analyzovány budou romány *Alchymista, Veronika se rozhodla zemřít, Brida, U řeky Piedra jsem usedla a plakala a Vítěz je sám*, a to především (jak bylo v názvu nastíněno) z hlediska prvků literárně uměleckých a kýčovitých.

Cílem této práce není jednoznačně určit, zda jsou romány Paula Coelho opravdu pouze uměním, či jedinečným kým, ale osvětlit celkově problematiku těchto estetických protipólů a ukázat jejich prvky na konkrétních citovaných úryvcích Coelhových děl. Ačkoli je tato práce výsledkem autorčina (vždy do jisté míry subjektivního) pohledu, přístup k hodnocení míry kýčovitosti (nebo naopak uměleckosti) bude v rámci poznatků uvedených v teoretické části práce s odkazem na odborné zdroje maximálně objektivní. Bude tudíž ponechán prostor i pro interpretaci a individuální názor dalších čtenářů jak této bakalářské práce, tak i Coelhových románů.

1. Teoretická část

1.1 Umění a kýč

Umění je již po staletí nedílnou součástí lidského života, reflektuje kulturní a estetické hodnoty dané společností, přináší potěšení a duševní obohacení. V souvislosti s otázkou umění je často diskutován také pojem kýč. Ačkoli toto označení často používáme, nejsme schopni jej zcela jasně definovat (stejně jako se různí pohled odborné literatury). Charakteristické znaky sice rozeznáme, avšak jasný předěl mezi uměním a kýčem stanovit nedokážeme. V jeho neurčenosti a subjektivnosti právě spočívá ona kontroverznost, pro kterou se tak často dostáváme do sporu, co kýčem je a co naopak není.

Zamyslíme-li se nad otázkou, kdy kýč vznikl, opět se nejspíše nedobereme jednoznačné odpovědi. Není jisté, zda byl přítomen vedle umění od samých počátků, avšak jeho prvky či znatelné impulsy můžeme nalézt přinejmenším v baroku (samozřejmě s ohledem na odstup několika století, což se ovšem jeví jako problém hodnocení doby minulé – naše příští generace mohou totéž jednou říci například o antice či klasicismu, které my dnes chápeme jako období nejvyššího umění...), manýrismu či biedermaieru. Projevoval se však nejvíce v období 18. a 19. století, v romantismu, díky vzrůstu vlivu měšťanstva, rozvoji průmyslu a manufakturní výroby. „*Lze stěží popřít, že romantismus zdůrazňující dramatické efekty, patos a sentimentalitu, sdílí s kýčem určité esenciální rysy.*“ (Kulka 1994: s. 26) Poté gradoval až do 20. století, kdy z důvodu rychlého rozvoje civilizace, působení mediální komerce a celkové morální deformace společnosti došlo k poklesu a rozvratu estetického soudu a norem. „*Svůj plný rozvoj ... prožívá teprve v masové kultuře, v níž je ve spojení s (nevyspělým) vkusem masového publika sériově produkován a uváděn na trh.*“ (Henckmann, Lotter 1995: s. 117). K dobovému vymezení kýče nám napomohl vznik estetiky, jakožto svébytné teoretické vědní disciplíny, která byla založena A.G.Baumgartenem v roce 1750 (Henckmann, Lotter 1995: s. 25), ačkoli její kořeny sahají až do antiky (Platon, Aristoteles). Tehdy se „*...estetika postupně vymaňuje ze závislosti na jiných filosofických disciplínách, jako je logika či ontologie*“ (Karásek 2004: s. 13) a dala si za úkol „*...objasnit a rovněž ocenit smyslové poznání vedle poznání rozumového.*“ (Peterka 2001: s. 8)

Tuto teorii vzniku kýče, jakožto jevu posledních dvou století, podporuje i fakt, že samotné slovo kýč, které pochází pravděpodobně z německého výrazu „*kitschen – shrabovat smetí, rychle a lacino prodávat*; možná i z anglického *sketch-náčrt, skiza*“ (Henckmann,

Lotter 1995: s. 117), je poměrně nové. Je ale možné, že dříve byl nazýván jednoduše uměním špatným, nedokonalým či nepovedeným a provází svět umění odjakživa.

Přesto spojování výrazů *umění nedokonalé* či *špatné* s označením *kýč* je dnes sporné a chápáno spíše jako nevhodné. Nelze říci, že je kýčem například kresba malého dítěte, které zatím neovládá jemnou motoriku, nebo obrázek načrtnutý jen tak pro radost a odreagování, který si neklade za cíl působit, ovlivnit, propagovat... O to záludnější celá záležitost je, protože „*kýč je zpravidla zručně namalován*“ . Umberto Eco ve své knize *Skeptikové a těšitelé* o absurditě kýče říká, „...*co je konzumováním opotřebováno a co se dostává k masám nebo ke „střednímu“ publiku právě proto, že je to konzumováním opotřebované, a co se konzumuje (a tudíž ochuzuje) právě proto, že užívání značným počtem konzumentů uspíšilo a prohloubilo jeho opotřebování.*“ (Eco 1995: s. 112)

Stejně tak je ale sporná otázka vymezení umění. Můžeme hovořit o libosti, kterou v nás vyvolává, nebo o jeho primární estetické funkci. Jenže opět narážíme na subjektivní posouzení míry libosti a hranic mezi běžným a vznešeným, krásným, ušlechtilým. „*Nelze jednou pro vždy stanovit, co umění je a co nikoli*“ (Mukařovský 1935: s. 12)

Hovoříme-li o nepravdivosti, nesmíme zapomenout dodat, že zobrazení reality kýčem je idealizované zcela záměrně, „...*že je nutno ho pojímat hlavně jako postoj Kitschmensche, jako výraz oné fascinující a nevykořenitelné lidské schopnosti nahrazovat naši realitu sny o lepším světě...*“ . (Le Grand 1998: s. 32) Například romány takzvané *červené knihovny* (nebo i telenovely), vytváří nový nekonfliktní svět bez všedních problémů, bez kritiky, plný lásky, intrik a osudu, kam může čtenář(ka) uniknout a prožívat jiný, pro něj/ni zajímavější a plnější život. Za zmínku jistě stojí i dívčí teenagerské časopisy, které zaznamenaly boom po roce 1989. Pomocí naprosto bezduchých článků podporují pubertální dívky v jediné životní náplni: řešit dospívání, lásku, zabývat se módními trendy a životy celebrit.

Jak tedy rozeznat kýč? Možností se nabízí hned několik, a to například jeho tematika, funkce, samotné provedení, odezva, kterou vyvolává apod. „*Téma zobrazené kýčem musí být okamžitě identifikované.*“ (Kulka 1994: s. 47) Staví proto na zcela konvenčních představách o kráse, využívá motivů, které jsou obecně považovány za hodnotné, vznešené, či roztomilé, zajímavé, vzrušující, romantické. Například v malbě koťátka, koně, anděličkové, západy slunce, moře, bouřka, krásné (většinou polonahé) ženy, trpaslíci, pastelové a třpytivé barvy atd. „*Společným jmenovatelem je silný emocionální náboj.*“ (Kulka 1994: s.39) Do očí bijící vyhrocená estetická funkce (pokud se dá takto nazvat) dělá z kýče prakticky parodii na umění. Skutečné umění totiž dává na rozdíl od kýčovitého „*možnost, nikoli nutnost estetické funkce*“ (Mukařovský 1935: s.7) Kýč paradoxně ignoruje detail a hlubší propracování, které je

důležitým prvkem hodnotného díla. Tupě a jednostranně útočí na city, přehání, nadhodnocuje, přikrášluje, vyvolává dojetí, pocit ohromení a úžasu. „*Hlavní funkce kýče je dojímavě otupující.*“ „*Svou významovou vágnost až prázdnotu kýč zastírá patosem. Nepřítelem kýče jsou proto ironie, skepse, humor, myšlení.*“ (Peterka 2001: s. 27)

„*Kýč...se logicky nabízí jako ideální strava pro lenivé publikum, které by rádo přilnulo k ideálům krásy a samo sebe přesvědčilo, že jich užívá, aniž by marnilo energii v nějakých nesnázích.*“ (Eco 1995: s. 79) Umění se totiž často lidem zdá příliš vážné, nudné, nepřístupné, nerozumí jeho sdělení a nakonec sahají po tom, co je jejich gustu nejbližší a nejsnazší k pochopení. S kýčem jsou poté nadměru spokojeni. „*Zdá se, že svým konzumentům kýč poskytuje ten samý druh prožitku, jaký jiným poskytuje umění.*“ (Kulka 1994: s. 32)

Několik set let stará umělecká díla mnohdy nelze recipovat bez alespoň základních znalostí historie, dějin umění nebo estetiky. Tyto předměty jsou však dnes v českém školství značně odsunuty na vedlejší kolej a je jim přikládán stále menší význam (jak ze strany školy jako instituce, tak i rodičů žáků), čímž si dobrovolně připravujeme živnou půdu pro estetické defekty. Výsledkem je neschopnost absolventa orientovat se a adekvátně reagovat na odvětví vážné hudby, vrcholného výtvarného umění apod. „*Typického konzumenta kýč nejen potěší, ale též ubezpečí, že jeho reakce je ta správná.*“ (Kulka 1994: s. 40) K pochopení umění moderního je zapotřebí více fantazie a nekonvenčnosti, avšak společnost, která nedokáže bez stereotypu a určitých zaběhlých a osvědčených životních jistot fungovat, není nejspíše připravena na takovéto zvraty. Nehledě na to, že i toto moderní umění může být zanedlouho za kýč označeno.

Kýč nepotřebuje žádné vysvětlení, jelikož jeho jednoznačnost (hlavně žádné hádanky, dvojsmysly či další možnosti interpretace) stanovuje prakticky nulovou myšlenkovou odezvu. Jeho zásadním prohřeškem je povrchní nápodoba umění a přetvářka, která na rozdíl od umění nic nevytváří, ale pouze imituje. Umění nemusí hodnoty předstírat, jelikož svou hloubkou se jím samo stává, kýč se naopak snaží působit jako umění a přesvědčovat nás o tom za každou cenu. To, že se líbí, je jeho jedinou možností, jak přežít. „*Zvláštnost kýče spočívá v tom, že je přitažlivý. Lidem se líbí. Jistě ne všem; statisticky je však jeho úspěch nesporný.*“ (Kulka 1994: s. 31).

K rozeznání hodnot využíváme našich dosavadních estetických a životních zkušeností, které jsme (ať již vědomě či nevědomě) přijali za své a utvářeli tak charakter naší osobnosti. Estetická zkušenost zahrnuje míru poznání, kontakt s krásnem a moudrostí předešlých generací. Dle mého názoru má vliv do jisté míry také vzdělání a sociální možnosti konkrétního jedince.

Často je chybně s kýčem zaměňován pojem špatný vkus. Má totiž „...méně co činit s uměním (v každém případě pouze s jeho triviálními formami), ale spíše s předměty denní potřeby, jako jsou oděv, bytové zařízení apod.“ (Henckmann W., Lotter 1995: s.199) Móda a design samozřejmě tvoří důležitou součást estetiky, avšak nazývat ji vysloveně uměním by bylo možná přehnané, jelikož jejich funkce je primárně praktická, estetická až druhotná.

Normou (latin. *Pravidlo* – Lederbuchová 2002: s. 83) rozumíme to, co je společností (ne však na rozdíl od vkusu jedincem) přijímáno za běžné či časté, neboli normální. „Umělecké dílo se tomuto měřítku může podřídít, respektive vzepřít. V konfrontaci s tímto měřítkem je umělecké dílo také recipováno a hodnoceno.“ (Nünning 2006: s.559) „O skutečné normě lze hovořit teprve tenkrát, jde-li o cíle obecně uznávané, vzhledem ke kterým se hodnota pocituje jako existující nezávisle na vůli individua a na jeho subjektivním rozhodování...“ (Mukařovský 1935: s. 28) Je pochopitelné, že takovýto sociologický jev značně podléhá proměnlivosti doby i formování společnosti, také díky médiím, politice apod. „Každá norma se mění, již tím, že je stále znovu aplikována a musí se přizpůsobovat novým úkolům, které z praxe vycházejí.“ (Mukařovský 1935: s. 32) Stejně tak se mění i norma estetická, „ale lze říci, že v dané kulturní oblasti zachovává své konstanty...“ (Lederbuchová 2002: s. 83) Umělecká díla, která jsou v určitém ohledu nová a přináší dosud neztvárněný estetický potenciál, posunují estetickou normu za její dosavadní hranice, avšak obsahují vždy alespoň částečný odkaz k normě původní. „Živé umělecké dílo vždy osciluje mezi minulým a budoucím stavem estetické normy.“ (Mukařovský 1935: s. 36)

Kýč se však stal fenoménem doby a určování norem se chopila média. Bulváry propírají životy vyšší třídy a stávají se nejčtenějšími deníky, reklama je oblast zaměstnání s nejvyššími platy, přičemž produkuje stále přihlouplejší spoty, centra měst se stala líhni nevkusných suvenýrů, neprojdeme vestibulem metra bez ataku deseti pouličních dealerů, mobilních operátorů a „měřičů“ (nebezpečných!) tuků... Jsme komercí a nevкусem obklopani natolik, že jej začínáme přijímat jako samozřejmou věc, což značně svědčí o kulturní a estetické degradaci naší společnosti. Jsme médii vychováni k pouhému přijímání a nepřemýšlení, zároveň dochází k zahlcování informacemi, povinnostmi, starostmi, prací. To vše má za následek potřebu uvolnění a odreagování, které bohužel většinou v náročném a závažném uměleckém díle nenacházíme.

1.2 Literatura a kýč

Zaměříme se nyní blíže na oblast kýče literárního. Bezespору bude těžší jej identifikovat v textu nežli v oblasti výtvarného a užitého umění, které je díky čistě vizuální povaze méně abstraktní. „*Předmětem estetického prožitku v literatuře není prožitek vizuální, ale kontemplace významu textu.*“ (Kulka 1994: s. 115) „*Slovo navozuje představu, kdežto obraz či film ukazují smyslově konkrétní realitu.*“ (Peterka 2001: s. 21) Jazyk se může jevit také jako problematický „nástroj“ umění, jelikož slouží k běžné komunikaci. „*Tato jeho primární praktická funkčnost staví slovesné tvůrce od počátků písemnictví před problém esteticky zvýznamňující distance vůči běžné řeči.*“ (Peterka 2001: s. 21)

Literatura znázorňuje popisem, jehož primární funkcí je (vedle estetické) samotné obsahové sdělení. Kýč dosahuje své přitažlivosti právě vyhocením estetické složky, například květnatými výrazy, nevšedními spojkami, přechodníky, básnickými obraty apod. „*V podstatě jde především o vytvoření poetické atmosféry*“ (Eco 1995: s. 78) a obalování slov dalšími přívlastky, které však nijak nerozšiřují jejich původní vlastnosti a nemění jejich význam, tudíž jsou zcela nadbytečné. „*Ticho, v němž moře šepotá musí být tudíž pro jistotu ,očarované‘ a nestačí, aby prsty větru byly něžné, musí taky ,laskat‘, a dům, nad nímž bloudí hvězdy, musí být ,zlatý‘.*“ (Eco 1995: s. 78) Dále se může kýč projevovat skrze prostor a postavy. Jistě bude pro sentimentální dojem lepší například pláž, západ slunce v horách, šlechtický dům či venkovský ranč, nežli tichý pokoj v panelovém domě, lisovna starého papíru, psychiatrická léčebna a podobně. Stejně tak u kýčovitých postav hraje zásadní roli zdůraznění mládí, fyzické krásy, materiálního zajištění (či nezajištění, avšak zázračného nabytí jej), úspěchu ve společnosti apod. Podrobný a idealizovaný popis, který ovšem zahrnuje především detaily týkající se fyzického vzhledu, je upřednostněn před osvětlením psychologie a chováním postavy.

Literární žánr značně předurčuje cílovou skupinu čtenářů, vlastní styl, námět i obsah. Za nejzáludnější žánr považuji román, neboť někdy dochází k jeho zneužití a zahalení méně kvalitních děl pod jeho pomyslnou ochranu (například porovnání románů Michala Wievegha a děl Honoré de Balzaca nebo L. N. Tolstého – srovnáváme nesrovnatelné). Nemohu se ubránit dojmu, že románem je dnes nazývána většina současné komerční knižní produkce, aby zakryla svou neschopnost sebeurčení a pouze navnadila čtenáře na relativně nenáročnou četbu (ačkoli je román ve skutečnosti žánrem prestižním a náročným, v dnešním pojetí laické veřejnosti tomu tak není).

Naopak žánr *červené knihovny* či *románu pro ženy* (T. Kulka také uvádí „*supermarketový román*“ (1994: s. 118)) nezastírá vůbec nic, a právě proto nemůže být (alespoň v tomto pojetí) kýčem, čili je příkladem odlišného, „nekýčového“ chování žánru, který je brakem (jinak řečeno populární literaturou). Ihned totiž dává jasně najevo svým čtenářkám, které touží po příbězích bezmezné lásky a denní dávce citu, že útlou knížkou s levnou vazbou a obrázkem ženy v objetí svého milence nemohou šlápnout vedle. Tato nesmrtelná sentimentální próza „...*má komerční úspěch navzdory svým literárním nedostatkům či možná právě kvůli nim.*“ (Kulka 1994: s. 118) Hlavní pilíře tvoří vyhrocený a dojemný námět „...*soustřeďující se na milostné vztahy, obyčejně vyličené hodně sladkobolně*“ (Hrabák 1981: s. 306), velmi jednoduchý děj bez odboček a především šťastný konec. „...*Příznačnými rysy jsou vedle sentimentálního patosu salonní dialog, konvencionalizace milostných gest a poetizující klišé s konstantními epitely, nadsázkami a oxymoróny (vzbouřila v něm všechny city, nesčíslné polibky, opojný jed, sladké slzy).*“ (Mocná; Peterka 2004: s. 86) J. Hrabák ve své knize *Čtení o románu* (1981) mezi žánry „lehké“ literatury řadí nejen tuto ženskou četbu, ale také i science-fiction, horror nebo western.

Dalo by se říci, že při četbě literatury kýče nemusíme přispět ničím z vlastní fantazie ani vynaložit sebemenší námahu. „*Na rozdíl od skutečné literatury kýč nezintenzivňuje naši senzibilitu, ani nám nepomáhá dělat jemnější rozlišení.*“ (Kulka 1994: s. 120) Jako zboží funguje perfektně, stačí vyvolat senzaci, ukázat obálku knihy v reklamě či na billboardu, natočit podle ní film a úspěch je zajištěn. Alespoň na tak dlouho, aby maximálně vydělal a poté byl vytěsněn dalším kýčem. Zářným příkladem je nyní velmi populární *Stephenie Meyerová* a její *Sága Stmívání*. Knihy i filmy jsou snůškou vzletných gest, přeslazených a srdceryvných dialogů v kombinaci s nulovým dějem. To, že se hlavní hrdinka zamiluje do upíra nebo vlkodlaka zde také není nic nenormálního. V tomto případě nelze o díle hovořit jinak, než jako o plytkém kýči bez umělecké hodnoty, který pozná většina lidí, krom dívek v teenagerském věku. Světlou výjimkou ze současné (literárně-filmové) produkce je dle mého názoru J.K.Rowlingová a *Harry Potter*.

Naopak dobře či chytře napsaný kýč není zcela snadné okamžitě odhalit, neboť nás většinou strhává velmi napjatou zápletkou a do jisté míry opojnou přívětivostí a srozumitelností. Tímto pochopitelně odkazují na knihy Dana Browna (*Šifra mistra Leonarda, Andělé a démoni, Ztracený symbol*. Volí přitažlivé téma (na první pohled vypadající značně složitě a ušlechtilé, týkající se reálných míst a historie, avšak v závěru každý alespoň mírně vzdělaný člověk musí usoudit, že se pramálo z jeho úvah zakládá na skutečnosti) a poté pouze

chrlí fakta, ohromuje a doslova s čtenářem manipuluje. Nejedná se zde o klasický příklad kýče (především z jazykového hlediska), avšak právě prvky manipulace a povrchností se mu při nejmenším přibližuje.

V českých kruzích na hraně kýče balancuje Michal Viewegh. Knihou *Báječná léta pod psa* si (podle mě i právem) získal srdce čtenářů, avšak dalšími romány (*Účastníci zájezdu*, *Román pro ženy*, *Román pro muže*) ukázal svou literární omezenost, podlehl konvenčnímu způsobu tvorby a volby námětů (hlavně být aktuální a zavděčit se co nejvíce čtenářům – příkladem budiž jeho nová kniha s názvem „Biomanzelka“...) a ačkoli se snaží působit jako odpůrce komerce (například svým soudním bojem s bulváry a distancí od showbusinessu), z pomyslné balance se stal pád do propasti kýče. Pro průměrného čtenáře (nebo spíše čtenáře příležitostného) může být Viewegh ostrovem mezi nudnou klasickou literaturou, která mu byla znechucena školním vnucováním. Zato inteligentního zdatnějšího čtenáře Vieweghovy knihy doslova otravují a nudí. Dalšími adeptkami na titul českých spisovatelek kýče by mohly být například Barbara Nesvadbová (*Řízkaři*) a Halina Pawlowská (*Zoufalé ženy dělají zoufalé věci*).

V posledních deseti letech literární kritika pojem „kýč“ nejspíše nejčastěji spojovala s díly dnes velmi populárního jména: Paulo Coelho. Jeho čtenáři ovšem nechtějí o tomto nevalném soudu ani slyšet a knihy tohoto autora nadále plní první příčky prodejnosti a stále se těší velké čtenářské oblibě. O jeho úspěšnosti svědčí i fakt, že si tyto tituly například v městské knihovně prakticky není možné ihned půjčit, protože není snad jediná, na kterou by nebylo zadáno hned několik rezervací.

Kde je pravda? Jsou romány Paula Coelho obyčejný kýč, nebo naopak máme co dočinění s ojedinělým uměleckým projevem a geniálním spisovatelem?

2. Paulo Coelho

2.1 Životopis

Paulo Coelho se narodil 24. srpna 1947 v brazilském Rio de Janeiru. Jako dítě navštěvoval jezuitskou školu, která v něm zanechala odpor vůči víře, tu však (jak sám říká) znovu našel až v dospělosti a stala se oporou většiny jeho děl. Rodiče chtěli mít ze syna inženýra, ten si ale přál již od mládí být spisovatelem, což vneslo do rodiny rozepře, které vyvrcholily v odeslání Paula do psychiatrické léčebny, kde byl podrobován (dnes již zakázané) terapii elektrošokem, několikrát se pokusil o sebevraždu a později tyto zážitky reflektuje v románu *Veronika se rozhodla zemřít* - 1998. Paulo se po útěku z ústavu doslova potloukal a přežíval bez zázemí, financí a zaměstnání. Poté, co získal práci žurnalisty, byl opět rodiči (tehdy již potřetí) poslán do léčebny. *Důvod té internace vlastně dodnes neznal; rodiče možná mátló jeho nekonvenční chování, kolísající mezi plachostí a extroverzí, nebo snad k tomu přispěla jeho touha být "umělcem", což všichni v rodině považovali za nejistější způsob, jak žít na okraji společnosti a zemřít v bídě.*“ (Coelho 2002: s. 20-21)

Po překlenutí této svazující životní etapy Coelho nachází zalíbení v divadle. Píše dramata a televizní scénáře, vrací se k novinářské práci a nakonec díky rockovém zpěvákovi Raulu Seixasovi prožívá několik poměrně úspěšných let jako textař jeho písní. V té době si vyzkoušel i vedení gramofonové společnosti CBS. Stejně jako většina tehdejších mladých lidí i Coelho propadl vlně hnutí hippies. Experimentoval s drogami, žil velmi volný a rebelský život, seznámil se s černou magií, satanismem a okultismem. „*Coelho byl vždy člověk nekonformní, hledač nových cest, což ho nutilo, aby zkoušel všechno dobré i zlé, co se před ním objevilo.*“ (Arias 2000: s. 17) Nejspíše nejhorším okamžikem jeho života byl únos brazilskou tajnou paramilitární jednotkou, která jej spolu s jeho první ženou mučila a vyslýchala pro podezření z protistátní činnosti. „*Vězení bylo zkušeností nenávisti, krutosti a naprosté bezmoci. Bylo to tisíckrát horší než bláznec.*“ (Arias 2000: s. 39)

V Coelhoově životě se staly tři nejzásadnější události, které výrazně ovlivnily jeho spisovatelskou dráhu a především jeho osobnost a filosofii. První z nich byla návštěva bývalého koncentračního tábora Dachau v roce 1979, která na Coelhoa zapůsobila zdrcujícím a skličujícím dojmem. „*Já to znal jenom z filmů, ale to se nedá srovnat s realitou, ta je mnohem hlubší a hrůznější.*“ (Arias 2000: s. 116) Došlo zde ale hlavně k údajnému zjevení muže, kterého o dva měsíce později potkal v Amsterdamu. Patřil k řádu RAM, přivedl

Coelha zpět ke katolické víře a vybídl jej k vykonání staré středověké pouti do Santiaga de Compostela. Tuto cestu, dlouhou sedm set kilometrů a trvající padesát pět dní, nakonec v roce 1986 skutečně podnikl a stala se jeho druhou nejzásadnější životní událostí. Zápisky a zážitky z ní využil v knize *Poutník – Mágův deník* (1987) a později i *Alchymista* (1988). Tyto knihy odstartovaly Coelhoovu dráhu slavného spisovatele a zrod nového fenoménu. „*Cítil jsem však, že potřebuji v životě něco víc než ateismus a zvolil jsem si katolicismus jako formu, jak být ve spojení s tajemstvím, s jinými lidmi, kteří věří stejně jako já.*“ (Arias 2000: s. 29) V roce 1982 navštívil Prahu, kde se odehrál třetí z jeho nejdůležitějších životních momentů. „*...Právě tady Coelho učinil slib Pražskému Jezulátku a požádal ho o to, aby se stal slavným spisovatelem. Jako symbol poděkování mu donesl šatičky.*“¹

Od 80. let se plně věnuje pouze spisovatelské a žurnalistické činnosti. V Brazílii se stal takřka národním symbolem, v dalších zemích získává mnohá ocenění (1995 Francie - jmenování rytířem *Řádu umění a literatury*, 1999 cena *Crystal Award*, řád *Čestné legie*, 2001 Německo – cena *Bambi*, cena *Club of Budapest Planetary Arts Award* 2002 a *Corine Award* 2002) Roku 1996 se dočkal i jmenování poradcem programu UNESCO *Duchovní konvergence a interkulturní dialogy* a v roce 2007 získal od organizace OSN titul Posel míru. Spolu se svou nynější manželkou Christinou Oiticíi založil nadaci *Institut Paula Coelha*. Ten je financován z prodeje jeho knih a pomáhá sociálně slabším dětem a seniorům v Brazílii, také podporuje překlady brazilské klasické literatury a národní paleontologii. Coelho je člověk skromný, upřímný a „*v jeho povaze má místo pokora, duchovnost a úcta k tradici.*“² Podle Marcely Titzlové si lze Coelha „*představit jako charismatického, cílevědomého, chladnokrevného vůdce sekty. Má skvělou paměť, do posledního detailu stanovený denní program. Mluví s nadšením, chová se střídavě dvorně a arogantně.*“³ Zajímá se o prózu i poezii – mezi jeho nejoblíbenější autory patří J. L. Borges, H. Miller, W. Blake.

Knihy Paula Coelha (*Alchymista*, *Poutník – Mágův deník*, *Brida*, *U řeky Piedra jsem usedla a plakala*, *Pátá hora*, *Jedenáct minut*, *Čarodějka z Portobella*, *Veronika se rozhodla zemřít*, *Záhir*, *Ďábel a slečna Chantal*, *Vítěz je sám*, *Valkýry* a další) byly přeloženy do dvaadesáti jazyků (v roce 2009 dokonce získal román *Alchymista* zápis do Guinnessovy knihy rekordů jako nejpřekládanější dílo) a agentura Reuters Coelha označila v roce 2003 za

1, 2 KUBÍČKOVÁ, Klára.: *Pražské Jezulátko splnilo Coelhoovi přání*. MF DNES. 23.5.2009, s. D9.

3 TITZLOVÁ, Marcela. Paulo Coelho: *Alchymista* z jiného světa. *Revue.idnes.cz* [online]. 12.1.2001, [cit. 2011-03-01]. Dostupný z WWW: <<http://revue.idnes.cz/paulo-coelho-alchymista-z-jineho-sveta-dyk-lidicky.aspx?c=2001M110V01A>>.

jednoho z tří nejúspěšnějších světových spisovatelů. Svou dobrou prodejnost knih přičítá také paradoxně tomu, že svá díla uveřejňuje na internetu zdarma ke stažení. Jeho blog ⁴ nese název „pirátský“ a dle Coelhových slov možnosti internetu spisovatelům neškodí (reaguje na požadavky striktního dodržování ochrany autorských práv), ale značně pomáhá. „Podle mě je fantastické, že čtenář dostane příležitost přečíst si knihu a rozhodnout se, jestli za ni bude chtít vydat peníze. Není to ani v rozporu s mými komerčními zájmy, protože to lidi stimuluje ke čtení mých knížek.“ ⁵

Jeho díla vzbuzují velmi kontroverzní reakce, jedni jej milují, tvrdí, že změnil jejich životy, druzí jej nenávidí nebo odmítají (už jen z principu přiznat jakékoli kvality komerčně úspěšnému spisovateli). Mediální proslulost s sebou přináší daň předsudků, kterou Coelho nese statečně a jen s minimálním povšimnutím. „Nezajímá se o kritiky, ale o čtenáře.“ (MF DNES, 23. 5. 2009 D9) A možná právě proto, že jde stále za tím, co cítí a píše tak, jak sám chce (jak říká „šel za svým snem a posláním“), dosáhl toho, po čem celý život toužil – stal se spisovatelem.

V roce 1998 vyšla kniha rozhovorů „Paulo Coelho: Zpověď poutníka“ od Juana Ariase, nejrozsáhlejší biografii Paula Coelha napsal v roce 2009 Fernando Morias pod názvem „Mág“.

Z portugalštiny do češtiny většinu Coelhových děl přeložila Pavla Lidmilová a vydávány jsou v nakladatelství Argo.

4 <http://paulocoelhoblog.com/category/pirate-coelho/>

5 ŠEVČÍKOVÁ, Šárka. [Http://www.paulocoelho.cz/](http://www.paulocoelho.cz/) [online]. 2009 [cit. 2011-04-01].

[Http://www.paulocoelho.cz/pirat-coelho](http://www.paulocoelho.cz/pirat-coelho). Dostupné z WWW: <http://www.paulocoelho.cz/pirat-coelho>

2.2 Bibliografie Paula Coelho

Beletrie

- Alchymista, 1999 (O Alquimista, 1988)
- U řeky Piedra jsem usedla a plakala, 1999 (Na margem do rio Piedra eu sentei e chorei, 1994)
- Pátá hora, 1999 (O Monte Cinco, 1996)
- Veronika se rozhodla zemřít, 2000 (Veronika decide morrer, 1998)
- Ďábel a slečna Chantal, 2001 (O Demônio e a srta Prym, 2000)
- Poutník - Mágův deník, 2002 (O Diário de um Mago, 1987)
- Jedenáct minut, 2003 (Onze Minutos, 2003)
- Záhír, 2005 (O Zahir, 2005)
- Čarodějka z Portobella, 2007 (A bruxa de Portobello, 2006)
- Brida, 2008 (Brida, 1990)
- Vítěz je sám, 2009 (O vencedor está só, 2008)
- Valkýry, 2010 (As Valkírias, 1992)

Eseje

- Rukověť bojovníka světla, 2006 (Manual do guerreiro da luz, 1997)
- Jako řeka, jež plyne, 2006 (Ser como um rio que flui, 2006)

Knižní rozhovory

- Juan Arias: Paulo Coelho: Zpověď poutníka, 2000 (Las Confesiones del Peregrino, 1999)
- Fernando Morais: Mág - Paulo Coelho, 2009 (O mago, 2008)

Sebrané citáty

- Život (Vybrané citáty), 2008 (Vida: Citações selecionadas, 2007)

Tituly nepřeložené do češtiny:

- Arquivos do Inferno, 1982
- O Manual Prático do Vampirismo, 1986
- O Dom Supremo, 1991
- Maktub, 1994
- Letras do amor de um prophet, 1997
- Palavras essenciais, 1998
- Histórias para pais, filhos e netos, 2001
- O Gênio e as Rosas, 2004
- Caminhos Recolhidos, 2005
- Aleph, 2010

2.3 Náměty, postavy a filosofie

Coelhova díla kombinují poměrně netradičním způsobem prvky filosofické, esoterické a románové roviny. Originalitu autorovi v tomto ohledu nejspíše nelze upřít, zvláště pak pro tematiku magie, tajemství, znamení, poutnictví, víry, zázraků a podobně. Do jisté míry ale mohou právě tato relativně přitažlivá a zvláštní témata nabývat oné nesebekritické tendence přílišné okázalosti. Coelho je totiž člověk, který se nebojí takřka ničeho, libuje si v extrémech a působí dojmem, že se pouští do jakési literární alchymie – kombinace všeho se vším a za každou cenu. Zvážíme-li pak další oblíbené prvky jako jsou láska (jak mezi mužem a ženou, tak i láska k Bohu) a někdy i sex (*Veronika se rozhodla zemřít*, *Jedenáct minut*, *Brida*), hodnocení „brak“ již máme takřka na jazyku. Coelhovy knihy však mají natolik zvláštní charakter, že nás stále cosi nutí zvažovat, zda nejsme příliš kritičtí a zda textu nekřivdíme. Například motivy lásky neužívá zcela prvoplánově a podle konvenčních představ o milostných románech, ale naopak se srdceryvným a vzrušujícím dialogům vyhýbá, nepoužívá příběh lásky dvou lidí jako dominantní a jediný nosný prvek knihy, nevyžívá se ve vysloveně okázalém patosu, nepředpokládá čtenáře primitivního a masového. Přesto jsou v jeho tvorbě momenty, kdy se dostává k hranici kýče velmi blízko.

Zásadní pilíře knih tvoří nejčastěji jedna hlavní postava (kromě *Vítěz je sám*) a několik postav vedlejších. Coelho s nimi pracuje značně svérázně a netradičně, prakticky neklade důraz například na život postav před samotným vyprávěním, nehovoří o jejich zvyklostech, jednání, názorech, vztazích a podobně. Dalo by se říci, že na počátku stojí téměř univerzální postava, čistý nepopsaný list bez jakékoli minulosti a osobnosti. Pokud se přeci jen o dosavadním životě postavy zmíní, tak jen velmi letmo (výjimkou je *Veronika se rozhodla zemřít*). Tato prvotní prázdnota postav je ovšem pro žánr filosofického románu, ke kterému Coelhova díla inklinují, příznačná. V případě Coelhových románů se však vždy jedná o člověka mladého, inteligentního, krásného, jednoduše jako podle šablony a všeobecných představ o atraktivitě. Co do výběru typu postavy si tak s kýčem přinejmenším zahrává. Charakter postav má čtenář poznat skrze myšlenky, kterými autor postavy formuje. Přesto však nemůžeme ani na konci knihy zcela určitě říci, jaké měla postava vlastnosti, jak konkrétněji vypadala, čím byla výrazná, co pro ni bylo typické. Domnívám se, že autorovým zájmem není poznání fiktivní postavy, nýbrž samotného autora a zároveň čtenáře ve smyslu sebereflexe.

Vyprávění je z velké části svěřeno hlavní postavě a pomyslná přítomnost nadosobního vypravěče je poměrně ladně zakomponována do textu tak, aby si jej čtenář příliš neuvědomoval a dodatečné informace přijímal jako obecný fakt a pouhé dokreslení výpovědi. Děj je nejčastěji situován do Španělska, ačkoli autor je původem Brazilec. „*Jedna věc je psát o Brazílii a jiná je vidět svět očima Brazilce. Nikdo si nemyslí, že Hemingway byl Španěl, nebo že Henry Miller byl Francouz, přestože oba autoři psali o zemích jiných, než jsou Spojené státy.*“⁶ „*Moje vášeň pro Španělsko vznikla tím, že jako malé dítě jsem měl španělskou chuť.*“ (Arias 2000: s. 126) Dalším důvodem obliby Španělska byla bezpochyby právě pouť do Santiaga de Compostela.

Coelhovo časté téma víry v Boha a filosofie s náboženstvím spojená odkazuje k tradici RAM, která mimo jiné zdůrazňuje potřebu poznání „Druhé části“, muž svou ženskou část, žena mužskou. Coelho o tomto tématu hovoří v knize *Zpověď poutníka* takto: „*...potom, co jsem se z Francie vydal na cestu do Santiaga, což byla nejsilnější zkušenost mého života, jsem se rozhodl uskutečnit také to, co je v tradici RAM - velice dávné spirituální tradici, která se před pěti sty lety zrodila v lůně katolické církve a k níž patřím spolu s dalšími čtyřmi žáky – známo jako „ženská cesta“. Nazývá se také „cesta do Říma“. Jejím posláním je odhalit ženskou stránku naší osobnosti. ... Břida je do jisté míry ženou, kterou jsem v sobě hledal.*“ (Arias 2000: s. 84) Je proto zřejmé, proč se Coelho často stylizuje právě do postavy ženského pohlaví (*U řeky Piedra jsem usedla a plakala, Břida, Čarodějka z Portobella, Jedenáct minut, Veronika se rozhodla zemřít*). Ve svých knihách dokonce hovoří o ženské tváři Boha, čímž zcela cíleně čelí vody ortodoxního pojetí víry například i jemu nejbližšího náboženství - křesťanství. „*Nelíbí se mi, jak některá náboženství ukradla Bohu jeho ženskou tvář, tvář soucitu, lásky k životu, k lidem a věcem.*“ (Arias 2000: s. 85)

Své náboženské přesvědčení nejčastěji vkládá do úst vedlejších postavám, jež hlavního hrdinu ovlivňují a dopomáhají mu dojít naplnění Osobního příběhu (pozn. autorky: Coelho některá slova uvádí s velkým písmenem, mají terminologický původ v učení RAM a magii. Zároveň mohou tato zdůrazňování působit jako klišé, nejen proto, že s nimi Coelho nešetří, ale i pro formu vynucení si pozornosti stylem: *toto je důležité, hodnotné, magické...*). Prvek Osobního příběhu prolíná takřka všechny Coelhovy knihy a tvoří neodmyslitelnou součást

6 ŠEVČÍKOVÁ, Šárka. [Http://www.paulocoelho.cz](http://www.paulocoelho.cz) [online]. 2009 [cit. 2011-01-20]. [Http://www.paulocoelho.cz/rozhovor-s-paulem-brazilsky-fenomen](http://www.paulocoelho.cz/rozhovor-s-paulem-brazilsky-fenomen). Dostupné z WWW: <<http://www.paulocoelho.cz/rozhovor-s-paulem-brazilsky-fenomen>>. Citace pův. článku *World Literature Today : The Coming Age of a Brazilian Phenomen*. 2003.

autorovy charakteristické filosofie. V obecné rovině bychom věřící mohli pomyslně rozdělit na dvě skupiny: první – ti, kteří věří, avšak nedávají to svému okolí příliš najevo, druhou – ti, kteří to dávají najevo až přespříliš. Coelho protežuje katolictví natolik, že by bylo možné jej označit za takřka až bezmezné, přehnané, nemístné a únavné. Podle Umberta Eca (1995) kýč postrádá cit pro míru, v případě Coelhoova přístupu k praktikování prvků filosofie RAM se bezesporu o nepatřičnou míru jedná. Můžeme však označit upřímnou víru v Boha za kýč? Obávám se, že tato otázka již silně přesahuje rámec literatury a dotýká se především filosofie a religionistiky. Na druhou stranu, zamyslíme-li se nad množstvím vydaných knih a výdělkem, který z jejich prodeje plyne, dostáváme se k otázce, zda není spíše neetické zakládat na propagandě víry svou značku a na Bohu vydělávat?

Námět nebývá příliš komplikovaný, avšak nelze ani říci, že by šlo o téma zcela triviální. Jedná se takřka vždy o určitou životní etapu či příběh člověka, který se díky setkání s dalšími postavami a pochopení znamení rozhodne vymanit z dosavadního stereotypu a učiní zásadní krok, projde komplikovanou cestou, duchovní proměnou a nalezne nový životní rozměr. Nejčastějším (a dalo by se říci i nejdůležitějším) motivem všech Coelhoových děl je naplnění již zmiňovaného „Osobního příběhu“, což autor vysvětluje jako jakési individuální předurčení, sen, dar a vůli Boha. Například v *Alchymistovi* je to putování a porozumění „Řeči světa“ (jistě souznění mezi přírodou, živly a člověkem), ve *Veronika se rozhodla zemřít* je to potřeba nalézt lásku k druhému, ale i sama sobě, v *Bridě* je to naučit se „Tradici Slunce“ (jedna z metod učení magie) a stát se čarodějkou atd. Při takovémto souhrnu bez podrobnějšího prostudování autorovy tvorby bychom mohli Coelho snadno odsoudit, protože slova jako „osobní příběh“ a „předurčení“ v nás vyvolávají jisté obavy, zda je to opravdu to, co chceme číst.

Podobné prvky uplatňuje například i žánr fantasy, který se v posledních letech stal velmi populárním. V jeho případě se však jedná o vytváření zcela nových světů bez vazby na naši realitu, kde je možné číst o hrdinech, výjimečných schopnostech a vlastnostech, o boji dobra se zlem a pod. Naopak Coelho vše, co píše, myslí zcela vážně, ba dokonce se odvolává na vlastní životní zkušenosti a prožitky spojené s okultismem. Jako zásadní dilema se jeví právě to, že autorovy knihy jsou skutečně takové, jaký je on sám – precitlivělý, vzletný, hloubavý a možná právě i kýčovitý. Tvrdí, že civilizace a moderní doba přiměla člověka zapomenout na tajemství, na magičnost života a donutila jej uvěřit, že sny nelze uskutečnit, že znamení jsou pouhým výplodem naší fantazie. „*Znamení jsou jazykem, jsou abecedou, kterou si vytváříme, abychom mohli mluvit s duší světa, s duší vesmíru, anebo s Bohem či jaké jméno tomu chceme dát.*“ (Arias 2000: s. 26)

Coelho je člověk, který se nebojí říkat věci tak, jak si myslí, že ve skutečnosti jsou a ačkoli mohou jeho názory znít poněkud nereálně a bláznivě, nadchl jimi obrovské množství čtenářů a posunul opět hranice literární tvorby o kousek dál. Nabízí se však otázka, do jaké míry mohou být jeho sdělení formou manipulace, demagogie, populismu a náboženské propagandy? Žijeme v době všeobecné podezřívavosti, nedůvěřivosti a skepse, máme strach z podvodníků, fanatiků, sekt a různých dogmat, která jsou nám často vnucována. Je tudíž pochopitelné a přirozené, že obezřetnému čtenáři možnost záměrů manipulace přijde na mysl. Vše je však věcí individuální interpretace. Pokud někdo v Coelhoovi bude chtít tyto záměry vidět či je bude z jeho strany cítit, nelze nejspíše takovýto názor vyvracet, jelikož jeho díla naléhavý a nabádavý charakter jednoduše mají. Budeme-li jej číst s jakýmkoli předsudky a pochybami (například i právě že se jedná o kýč či propagandu), nikdy Coelhoa nepochopíme. Na autorovu obhajobu se dá uvést například velmi výstižný citát Fernanda Moraise, brazilského novináře, který se zabýval několik let bibliografií Paula Coelhoa. „*Zaujalo mě, že jeho knihy nejsou psány rozumem, ale citem, dotýkají se duše, ne mozku.*“⁷ Sám Coelho říká: „*Každá kniha je stavem mé duše.*“⁸

Nenavykli jsme si spíše automaticky pokládat vše niterné a týkající se duše za kýčovité? Nesoudíme příliš rychle a zjednodušeně? Také zneužívání symbolů komercí vede k vytváření archetypů, které nám znemožňují vnímat danou věc bez dalších atributů. Například tvar srdce s sebou musí nutně nést i plíživý příznak nevkusy v podobě růžové barvy, křidélek a obličejů, polibků apod. Stejně tak je zacházeno i s tematikou lásky a duševních pocitů, které bývají okamžitě odsouzeny pro asociaci patosu či obavy z kýče.

7 KUBÍČKOVÁ, Klára.: *Pražské Jezulátko splnilo Coelhoovi přání*. MF DNES. 23.5.2009, s. D9.

8 SANT, Jordi. Asociados Agencia Literaria S.L., přeložila Pavla Lidmilová. *Coelho: Každá kniha je stavem mé duše*. Idnes.cz [online]. 2.4.2005, [cit. 2011-01-30]. Dostupný z WWW: <http://kultura.idnes.cz/coelho-kazda-kniha-je-stavem-me-duse-d62-/literatura.aspx?c=A050401_200712_literatura_gra>.

2.4 Čtenářské efekty

Děj Coelhoových knih je spíše doprovodný a nemá ani v nejmenším tak silnou pozici, jako právě uvažování a dialogy postav, které evokují čtenáři pocit nutnosti přirovnávat je k vlastnímu životu a přejímat autorovo smýšlení. Dalo by se říci, že odezva a efekt, který díla vyvolávají, jsou přednější, než samotný čtenářský prožitek. Zde se dostáváme až skoro nebezpečně blízko k podobnosti vymezení kýče. Nahlížíme-li tedy na Coelhoa jako na autora, který předpřipravil polotovar a nyní servíruje lacinou směskou i s předurčeným vyvoláním následného efektu, opět musíme zaváhat. Nejedná se totiž o zcela klasické podnícení emocí, které by měly v případě kýče být univerzální a jasně předem stanovené, ale spíše o individuální sebereflexi, kterou má každý čtenář odlišnou.

Sám Coelho tvrdí, že o nic neusiluje, nikoho k ničemu nenabádá, pouze předává své vlastní životní zkušenosti formou psaní příběhů a působí jako „*katalyzátor, který se s věcmi nemísí, ale umožňuje, aby se projevíly.*“ ... „*Ve skutečnosti já nikomu žádné poselství neposílám. Ve svých knihách jen vyprávím, co se mi v životě přihodilo. Říkám, že s to stalo mně, ale nedodávám: udělej totéž. Ne. Mluvím o své tragédii, o svých chybách, jak jsem je dokázal překonat, ale neříkám, že by to bylo řešení pro každého, protože každý život je jiný a osobní.*“ (Arias 2000, s. 34-35)

Coelho je přinejmenším velmi inspirativní osobnost, která jistě má dalším lidem co říci a předat. Mnozí jeho čtenáři jej vidí jako svého guru, jako autora hlubokých a zásadních životních myšlenek, které však ve skutečnosti nejsou ani tak komplikované, jako spíše zobecňují věci nejjednodušší a nejběžnější na jejich základní rovinu a podstatu. „... *něco je třeba Coelhoovi přiznat: geniálně vládne uměním, jak z nejzákladnějších pravd udělat to nejdražší a nejvznešenější tajemství.*“⁹ Z jeho citátů nakladatelství vydávají malé příruční knížky (*Život 2008*), můžeme si dokonce koupit i diář s citáty (*Výzvy 2009*) a podobně. „*Všecko, co se stane jednou, už se nemusí stát nikdy. Ale všecko, co se stane dvakrát, určitě se stane i potřetí.*“ (Coelho 1999a: s.129) „*Když člověk opravdu něco chce, celý Vesmír se spojí, aby svůj sen dokázal uskutečnit.*“ (Coelho 1999a: s.100) „*Člověk miluje, protože miluje, není k tomu žádný důvod.*“ (Coelho 1999a: s.105) Coelho svoje myšlenky doslova chrlí, jedno

9 HORÁČKOVÁ, Alice. *Paulo Coelho má vzor. Coelho. Bohužel. Idnes.cz* [online]. 22.4.2008, [cit. 2011-01-20]. Dostupný z WWW: <http://kultura.idnes.cz/paulo-coelho-ma-vzor-coelha-bohuzel-d62-/literatura.aspx?c=A080421_200636_literatura_jaz>.

moudro střídá druhé a náhle se z něj stává exhibice a klišé. Množstvím svých citátů se zařadil přesně mezi to konzumní a konvenční zboží, od kterého se snaží svou filosofií čtenáře odpoutat, avšak nutnou komercializací a vyvolaným fenoménem své osoby je opět do davu navrací. Na samotném počátku se bezpochyby jednalo o originalitu a jak by řekl i sám autor o „šťěstí začátečníka“, s každým dalším románem se z něj ale stává nuznější klišé.

Jeho čtenáři jsou ženy i muži takřka všech věkových kategorií. Ptáme-li se, jak dokázal oslovit tak široké publikum mnoha zemí a kultur (například se stal prvním přeloženým neislámským autorem v Íránu), Coelho odpovídá „...všude na světě jsou lidé v něčem stejní. Všichni hledají svůj životní příběh, tak jako hlavní hrdina *Alchymisty*. Jen pro něj nemusí vždy až k egyptským pyramidám.“¹⁰

Druhou variantou by mohla být čtenářská absence duchovního prožitku, který v jeho knihách snadno nalézají. Za takovouto cílovou skupinu by bylo ale možné označit snad jen ty, kteří se nikdy nesetkali s filosofií či náboženstvím, jelikož autorovy myšlenky mnohé z nich opisují, avšak utváří celkový dojem čehosi zcela inovačního. Někteří ortodoxní katolíci zastávají dokonce názor, že Coelho překrucuje náboženství a plete do něj i vlivy, které jsou značně matoucí a zavádějící. Je dobré si však uvědomit, že nový přístup multikulturní společnosti boří stereotypy, otevírá hranice a vytváří nový prostor jak v umění, tak i filosofii a náboženství.

A posledním faktem, který stimuluje čtenáře ke kladnému přijetí děl Paula Coelhoa, je způsob, jakým se k lidem informace o jeho titulech dostávají. Nejsou to ani tak články v novinách, literární recenze či školní výuka, jako především naši přátelé a známí, kteří zavedou na Coelhoa hovor. Většinou následuje mnoho superlativů a unesených dojmů, kterými nám četbu doporučují. Možnost, že by takto proslulý a nám někým blízkým vychvalovaný autor mohl psát kýč nás nejspíš vůbec nenapadne. Často totiž více než sami sobě věříme tomu, co naše okolí považuje za hodnotné a kvalitní. S odstupem času se však se stejnými přáteli shodneme, že po přečtení třetího či čtvrtého Coelhoova románu nám již autor nic nového neříká a jsme jím doslova přesyceni. Oslňující efekt uvažá, vyprchá a zmizí. Obecně

10 TITZLOVÁ, Marcela. Paulo Coelho: *Alchymista* z jiného světa. *Revue.idnes.cz* [online]. 12.1.2001, [cit. 2011-03-01]. Dostupný z WWW: <<http://revue.idnes.cz/paulo-coelho-alchymista-z-jineho-sveta-dyk-lidicky.aspx?c=2001M110V01A>>.

nepokoušeli). Autor si tohoto jevu je vědom a píše o svých čtenářích: „*Myslím, že když čtou moji knihu, tak si řeknou: „Tuhle knihu jsem mohl napsat já, mluví se v ní o věcech, které vím, ale na které jsem zapomněl.“*“ (Arias 2000: s.142)

jsou Coelhova díla značně nadhodnocována a mnohdy jsou čtenáři (kterým bylo naslibováno cosi závratného) zklamaní, neboť očekávat víc, než je možné, se nevyplácí. Značně opakuje stejné myšlenky, názory, narážky, citáty, motivy, problémy a stává se monotónním. Hovoří o tom, co všichni v podstatě víme a známe, ale neumíme to vyslovit (nebo jsme se o to nikdy ani

2.5 Jazyk, literární žánr

Coelhova díla působí velmi harmonicky, uhlazeně, mírumilovně, až naivně a pohádkově. Paradoxně mír není tím, co by v Coelhově duši dřímalo. Svědčí o tom i jeho kontroverzní a bouřlivá minulost, experimenty a právě i nadšení pro magii. „*Nikdy v životě jsem nehledal harmonii. Myslím, že život končí ve chvíli, kdy přestaneme bojovat a řekneme: jsem na místě. Takové štěstí nemám rád a nehledám je.*“ (Arias 200: s. 37) „*Coelhovy knihy jsou bezproblémové, laskavé, milé, jeho život je přitom jedna velká tragédie, přesný opak jeho knih.*“¹¹ Tento dojem idyličnosti je utvářen dvěma faktory, které provázejí nezaměnitelný charakter Coelhova rukopisu. Prvním je velmi oproštěný a strohý způsob výstavby věty, stejně tak i samotného textu jako celku. Většina knih má tudíž pouze kolem dvou set stran a sečtějšímu člověku nedělá problém přečíst takové dílo během dne či dvou. Autor to odůvodňuje takto: „*...sám jsem se rozhodl psát velice jednoduše, přímo, aby mi mohli rozumět všichni.*“ (Arias 2000: s. 132) Snadnost četby se může stát pastí, pokud půjdeme pouze po dějové linii a budeme se snažit knihu přečíst co nejrychleji. Domnívám se totiž, že Coelhovy knihy, stejně jako jeho myšlenky, musíme vstřebávat postupně a na čtení najít vhodný okamžik, kdy jsme na toto „stimulování“ připraveni a ochotni jej přijmout. Největší odezvu v nás vyvolává ve chvílích nerozhodnosti, krize, bezradnosti, nevyřešených otázek či psychických problémů, jelikož nás přiměje přemýšlet jinak – přirozeně a přímočaře. Ve stavu vyrovnanosti a spokojenosti sama se sebou se může pro čtenáře Coelho stát původcem přehnaně velkých gest, prázdných frází a zbytečných myšlenek, které nechceme rozkrývat a připouštět si je. Pokud je tedy Coelho obviňován z tvorby kýčovité literatury, tak rozhodně právě pro nasládlý styl, přílišnou vlídnost, neutuchající přesvědčování o vznešenosti a moudrosti příběhu. A možná také právě proto, že v něm hledáme (a nacházíme) jakéhosi osobního utěšovatele.

Celková jednoduchost a prostota může značit literární omezenost a neschopnost tvůrčího formování myšlenek, což je značné úskalí Coelhovy volby, kterého si je ovšem vědom. Jeho záměr také reflektuje potřebu distancovat se od přílišného množství slov, věcí, zahlcení informacemi dnešní uspěchané doby apod. Kvůli touze mít stále víc a víc člověk přestává vidět to podstatné, to zcela zásadní a původní z nás. Stejně tak jasný, otevřený a bez

11 KUBÍČKOVÁ, Klára.: *Pražské Jezulátko splnilo Coelhovi přání*. MF DNES. 23.5.2009, s. D9.

příkras je i Coelho ke svým čtenářům. Zastává teorii, že někdy méně je více, nachází krásu v těch nejprostších a nejjednodušších věcech, má rád materiální askezi ve svém domě preferuje volný interiér s minimem nábytku a věcí), přírodu, tvrdí, že si člověk si vystačí s málem a například na cesty vozí jen pár nezbytností. „...*Protože hodně cestuji, zjišťuji postupně, jak je život prostý a jak málo stačí ke štěstí. Na cesty si skutečně беру jen malý kufřík.*“ (Arias 2000: s. 31)

Druhým faktorem je velmi netradiční volba tzv. *falešného biblického stylu* (Eco 1995: s. 91), způsobu vyprávění, „v němž spojka ‘a’ nahrazuje jiné způsoby interpunkce, aby text nabyl kadence staré epické básně, a postavy jsou od začátku drženy v obecné rovině (Chlapec, Stařec), aby vyvolaly dojem, že to vlastně nejsou obyčejné postavy, ale Obecné Hodnoty – a čtenář že tudíž užívá zážitků a zkušeností na úrovni filozofické, že tu jde o jakousi hlubokou relevanci skutečnosti.“ (Eco 1995: s. 91) Tento styl je nejzřejmější v Alchymistovi, četnost slovních spojení a dodatků v Er formě jako jsou například „... - pomyslel si chlapec“, „...řekl otec“, „... napadlo chlapce“, „...řekl si“, „...odpověděl pastýř“, je natolik vysoká, že by snad jen těžko zastírala právě onu tendenci navození idylického dojmu pověsti, biblického či pohádkového žánru apod. Zajímavé však je, že právě v tomto neustálém upřesňování a dokreslování dialogů se Coelho rozchází se svou teorií oprostěného stylu o přebytná slova, protože právě tyto dodatky jsou ve většině případů pro pochopení smyslu textu zcela redundantní. Nakonec se stávají monotónními a z textu je náhle líbezná opojná uspávanka. ... „*Svívalo a pastýř zamířil s ovce k východu. Ovce se nemusejí v ničem rozhodovat, - pomyslel si.*“ (Coelho 1999a: s. 21) „*Musíme být vždy připraveni na rozmary počasí, - řekl si a smířil se s tím, že plášť ponese.*“ (Coelho 1999a: s. 21)... „*Přejete si?*“ *zeptal se pokladník. „Možná zítra,“ odpověděl pastýř a šel pryč.* (Coelho 1999a: s. 35)... „*Budu u vás pracovat,“ prohlásil. A pak po delším mlčení dodal: „Potřebuji peníze, abych si mohl koupit nějaké ovce.*“ (Coelho 1999a: s. 51)

Z hlediska jazyka a vnitřního členění textu je Coelho v podstatě nezajímavý a obyčejný. Slovní zásoba není příliš bohatá, ba dokonce by se dala označit za velmi úzkou či omezenou. Styl prostého vyprávění nebo zápisků také není ničím originální ani výrazný. Přes všechny tyto nedostatky (či lépe řečeno triviální práci s prostředky a formou) jsou jeho knihy velmi přitažlivé a zajímavé. Vyvolávají především zamyšlení a recipient má dojít k tzv. „usebrání“ (ve filosofii „*setrývat u sebe sama*“¹²). Ovšem někteří Coelhoovi čtenáři od něj nežadají více, nežli jeho životní moudra a návody na štěstí a lásku.

12 viz HOGENOVÁ, Anna. *K fenoménu pohybu a myšlení*, 2006. Kapitola *K usebrání*

Jako problematické se ukazuje určení žánru Coelhových děl. Autor se silně brání esoterice, pohádce, novele a raději volí román, který se však poslední dobou stává poněkud všeobjímajícím a i jeho vymezení se různí. „*Román prohlubuje pojetí hrdinů; znázorňuje rozporuplnost i utváření osobnosti, širší časový, společenský a ideový rámec lidské existence.*“ (Peterka 2001: s. 201). Většina knih má kolem 150 stran formátu A5 (výjimečně kolem 200-300), kapitoly obsahují 3-10 stran a v knize mezi nimi bývá hodně volného místa. Zaměřuje se většinou na jedinou osobu (výjimka *Vítěz je sám* a *Veronika se rozhodla zemřít*) a dějovou linii, nezachází do podrobností, neutváří rozpory a někdy ani nedává možnost víceznačných pohledů na problematiku. Na druhou stranu román filosofický, ke kterému mají Coelhova díla jistě nejblíže, je kratším rozsahem charakteristický. Mnoho filosofických otázek otevírá, avšak dává na ně mnohdy bohužel i celou odpověď.

2.6 Literární kritika versus fanoušci

Jak už tomu tak bývá, čím větší a slepější je obliba u fanoušků, tím skeptičtější a přísnější je hlas kritiky. Spor o to, která strana má pravdu se pak nadále prohlubuje s každou recenzí, protože dnes již názor fundovaného teoretika pro běžného člověka nemá prakticky žádný význam. Lidé v mnoha odvětvích umění mají dojem, že sami nejlépe vědí, co je kvalitní a co nikoli. Své tvrzení však málokdy dokáží podložit jakýmkoli jiným důkazem, krom svého vlastního pocitu. Estetika není veřejností chápána jako svébytná disciplína, ale jako volné pole kritiky a rychlých soudů každého člověka bez sebemenší znalosti problematiky. Svůj podíl viny na tom má nejen školství, ve kterém je estetika značně opomíjena, ale především komerce, díky které si myslíme, že nepotřebujeme žádné znalosti a prožitky, abychom mohli o krásnu zasvěceně hovořit.

Aby měl dnešní konzument dojem, že je zajímavější než ostatní, volí si (jemu médii podstrkované) vzory, kterým bude moci zasvětit veškerou pozornost a utrácet za ni nesmyslné částky. Bývají to zpěváci, herci, sportovci, celebrity, ale i módní značky a podobně. Spisovatelé se jimi nestávají tak často, protože knihy čteme obecně méně, nežli sledujeme televizi a čteme denní tisk. Jak i sám Coelho v knize *Vítěz je sám* píše: „*Hudební megakoncerty se podobají velkým náboženským shromážděním. Diváci čekají před vyprodaným divadlem, až se ukáže Supertřída. Davy přicházejí na fotbalové stadiony podívat se na mužstvo běžající za míčem. Modly. Stávají se ikonami podobnými malbám, jaké vidáme v kostelích, a jsou uctívány v pokojích dospívající mládeže, žen v domácnosti...*“ (Coelho 2009: s. 118), lidé potřebují své modly a běda komukoli, kdo by viděl chyby na jejich oblíbenci. Coelho mnozí jeho čtenáři považují za duchovního vůdce, za člověka, který jim změnil život a ukázal novou cestu. Stal se také podobnou modlou, uctívanou bezhlavě, bez kritického pohledu a odstupu. Zapomínáme na to, že tento kazatel se rozhodl promlouvat pomocí literatury, prostřednictvím prózy a románových příběhů, což s sebou nese podmínku, kterou nelze opominout: autor musí být stejně jako filosof také dobrý literát. Jak napsala Alice Horáčková v článku pro MF DNES: „*Možná ani nemá smysl knihy slavného Brazilce Paula Coelho (1947) recenzovat. O tom, že jsou v mnoha případech po literární stránce slabé a silně odvozené, jeho příznivce stejně nepřesvědčíte.*“¹³ Největší rozkol mezi čtenáři a

13 HORÁČKOVÁ, Alice. Paulo Coelho má vzor. Coelho. Bohužel. *Idnes.cz* [online]. 22.4.2008, [cit. 2011-01-20]. Dostupný z WWW: <http://kultura.idnes.cz/paulo-coelho-ma-vzor-coelha-bohuzel-d62-/literatura.aspx?c=A080421_200636_literatura_jaz>.

literárními autoritami tedy spočítá právě ve vymezení a chápání pojmu *kdo a co je to spisovatel a co jej literárním umělcem činí*.

V rodné Brazílii považují Coelho hrdě za symbol a chloubu své země. Například reportérka Lidových novin Markéta Pilátová píše: „*Líbí se ti Coelho?*“ *Tak tuhle zásadní otázku mi pokládali známí v Brazílii s neskryvaným očekáváním. Byl to takový test inteligence. Věděla jsem, že je to podobné jako u nás doma, když se mě někdo ptá, jestli se mi líbí Viewegh. Odpovídala jsem bez zaváhání. „Jo, líbí se mi Coelho, protože když mi nic nejde, když jsem smutná a potřebuju nakopnout, koupím si něco od něj.“ Vždycky následovalo lehce znechucené: „Vážně?“ Hodně vzdělaných Brazilců má totiž problém s tím, že jejich nejpřekládanější a nejčtenější autor nepíše vysokou literaturu a pravděpodobně nikdy nedostane Nobelovu cenu.*¹⁴ Sám Coelho si myslí, že kritika nad ním takzvaně ohruje nos především pro jeho mediální proslulost a možná mu i závidí nebývalou čtenářskou oblibu (což nazývá „*kulturním fašismem*“ a odsuzuje nadřazenost intelektuálů nad „*člověkem z lidu*“ – Arias 2000: s. 146). V jednom z rozhovorů píše o literární kritice: „*Literatura uniká z kriticismu, protože ten se stává zpátečnickým. Výsledkem literární kritiky je síla prodat a ne zabránění prodat. Čtenář vidí realitu uzavřeněji a kupuje knihy, o kterých se dozví on, nebo jeho mysl. Následně tedy vznikají dvě skupiny: ti, kteří chtějí oživit minulost v přítomnosti, např. akademici jsou stále svázáni se starými tradicemi, a ti, kteří žijí v přítomnosti, tzn. čtenáři.*“¹⁵

V České republice koncem 90. let, kdy bylo přeloženo teprve několik knih, zaznamenává Coelho u literární kritiky pozitivnější reakce, nežli dnes, kdy chrlí romány takřka jako ze sériové výroby a jejich kvalita rapidně klesá. V roce 1995 jsme mohli v tisku číst například: „*Coelhův Alchymista je určen širokému čtenářskému okruhu, myšlenky servíruje jednoduše a číst ho mohou i děti. Nejpůsobivější je asi skutečně prostota a poezie příběhu a jazyka. Další latinskoamerický autor získal nálepku magického realismu; pomezí snu a skutečnosti bývá pro čtenáře jednou z nejpřitažlivějších oblastí.*“¹⁶ Nebo: *Děj plyne*

14 PILÁTOVÁ, Markéta. Jste smutní? Kupte si Králíka!. *Idovky.cz* [online]. 23.1., 2009, [cit. 2011-02-15].

Dostupný z WWW: http://www.lidovky.cz/ln_noviny.asp?r=ln_noviny&c=A100123_000099_ln_noviny_sko.

15 ŠEVČÍKOVÁ, Šárka. <http://www.paulocoelho.cz> [online]. 2009 [cit. 2011-01-20]. <http://www.paulocoelho.cz/rozhovor-s-paulem-brazilsky-fenomen>. Dostupné z WWW: <<http://www.paulocoelho.cz/rozhovor-s-paulem-brazilsky-fenomen>>. Citace pův. článku *World Literature Today : The Coming Age of a Brazilian Phenomen*. 2003.

16 SEDLÁKOVÁ, Lenka. Pohádka o odvaze trvat na svém snu. *Deník Telegraf*. 29.11.1995, 4, č. 279, s.11.

bystře, ačkoli postavy prodlévají v četných dialogích, při kterých uvažují o smyslu života.“
 ..., „Asi zaujaly a potěšily hřejivými slovy o lásce a vírou v možnost naplnění toho, čemu se v Alchymistovi říká Osobní příběh a také respektem k řádu a bytí i chválu odvahy, rozvahy a neuspěchanosti.“¹⁷ O několik let později se již kritika (někdy i stejných recenzentů) stupňuje: „Nic v Jedenácti minutách četli-li jsme Coelho již někdy předtím – nemůže překvapit, ale leccos je stvrzeno, například autorovy propady do kýče. Prakticky všechny zápisky, které si vede Maria, jsou polopatické jako rady z tuctové příručky sebeuvědomování, jimiž přetékají prodejny s lacinou duchovní literaturou.“¹⁸ S každou další knihou pak skeptických názorů recenzentů přibývá. O knize Záhír píše Josef Chuchma (MF DNES) v článku s příznačným názvem „Paulo Coelho a ztráta soudnosti“: „Umělecký úpadek literárně-magicko-obchodní instituce jménem Paulo Coelho pokračuje.“ ... „Paulo Coelho prakticky již úplně spoléhá na mimořádně zavedenou značku svého jména ... pod ní teď už nabízí i zboží, které neposlouží ani těm, kteří je vyhledávají nikoli z jakýchkoliv uměleckých potřeb, nýbrž pro prosté povzbuzení životní vitality.“¹⁹ Josef Peterka ve své Učebnici teorie literatury pro učitele o Coelhoovi zmiňuje: „Za příklad současného literárního kýče velkého stylu bych považoval některé „mystický hluboké“ romány Coelhoovy.“ (Peterka 2006: s. 26): Někdy pouhý nadpis článku hovoří sám za sebe, jako například o nově přeložených Valkýrách napsala Alice Horáčková: „Coelhovi vyšel další román, měl si ho však radši odpustit.“²⁰ Proč se téměř všechny „recenze jeho knih hemží přívlastky banální, instantní, ploché, papírové“²¹, avšak prodejnost děl a obliba u čtenářů s tímto hodnocením ani v nejmenším neklesá? Jsme svědky nebývalého dilematu – skutečně literární umění Paula Coelhoa uvádá, nebo naopak dosud nedošel pochopení a prolomení bariéry všeobecně přítomného mýtu, že komerčně úspěšné dílo nemůže být zároveň vysoce umělecky hodnotné? Je možné, že budeme moci tohoto

17 CHUCHMA, Josef. Spřízněné bestselery: jednoduše o smyslu života . *MF Dnes*. 16.11.1995, 6, č. 268, s. 19.

18 CHUCHMA, Josef. Coelho nás všechny miluje . *MF Dnes*. 20.11.2003 Kultura - s. 13

19 CHUCHMA, Josef. Paulo Coelho a ztráta soudnosti. *Kultura.idnes.cz* [online]. 6.4.2005, [cit. 2011-02-27]. Dostupný z WWW: <http://kultura.idnes.cz/paulo-coelho-a-ztrata-soudnosti-dn8-/literatura.aspx?c=A050405_184428_literatura_gra>.

20 HORÁČKOVÁ, Alice. RECENZE: Coelhoovi vyšel další román, měl si ho však radši odpustit. *Kultura.idnes.cz*[online]. 10.11.2010, [cit. 2011-02-27]. Dostupný z WWW: <http://kultura.idnes.cz/recenze-coelhovi-vysel-dalsi-roman-mel-si-ho-vsak-rads-odpustit-pxg-/literatura.aspx?c=A101109_175743_literatura_tt>.

21 NEJEDLÝ, Jan. Umí umění zprostředkovávat pozitivní pohled?. *Hn.ihned.cz* [online]. 9. 9. 2005, [cit. 2011-02-27]. Dostupný z WWW: <<http://hn.ihned.cz/c1-16800610-umi-umeni-zprostredkovavat-pozitivni-pohled>>.

spisovatele hodnotit až s odstupem několika desítek let. Čas vždy spolehlivě prověří kvality a dá najevo, zda jsou díla stále aktuální.

Coelho vydal celkem dvacet jedna románů (do češtiny přeloženo dvanáct), dvě knihy esejů a dennodenně publikuje drobné články v novinách a na internetu. Je zřejmé, že z takto objemné produkce nemůže být umělecky vysoce hodnotné vše - možná i polovina je příliš.

3. Analýza děl

3.1 Alchymista

Román o španělském pastýři Santiagovi, který se vydal za svým snem o pokladu zakopaném u egyptských pyramid, napsal Paulo Coelho na motivy arabské pohádky *O splněném snu* ze sbírky *Tisíce a jedné noci*. Hlavní hrdina se rozhodne riskovat své životní jistoty pro naplnění svého Osobního příběhu, o kterém si lidé myslí, že buďto neexistuje, nebo jej nelze uskutečnit. Santiago se na své cestě učí rozpoznávat znamení, přes mnohé pochyby a obavy jde za svým cílem a vždy se mu jeho trpělivost vyplatí. Setkává se s dobrými ale i zlými lidmi, poznává nové země a kultury. V pouštní oáze se seznámí s Alchymistou, který mu skrze duchovní hledání a poučení ukazuje moudrost světa.

Stejně jako například kniha *Malý princ* Antoine de Saint-Exupéryho pojednává i *Alchymista* o mnohotvárnosti lidského života a možnostech jeho vnímání. Ačkoli se jedná o alegorii, metafory a přirovnání se v tomto díle objevují překvapivě málo. Coelho více preferuje přímé pojmenování a maximální přiblížení se podstatě věci jednoduchým vyjádřením. Dílo *Alchymista* je často interpretováno jako návod k nalezení smyslu života, domnívám se ale, že podstatou díla není ani tak samotná otázka lidské existence (neptá se kdo jsem?, proč tu jsem?), ale spíše cesta k prohloubení duchovního poznání (ptá se co mám udělat, abych byl šťastný?, kudy se mám dát, abych život skutečně a hodnotně prožil?) a přiblížení se sama sobě.

Pohádková forma a záměrná naivita příběhu ve spojení s filosofickým přesahem umožňuje poukazovat na životní hodnoty, které lidé často opomíjejí a lze je pochopit pouze otevřenou myslí. „*V Alchymistovi spojil bezčasí a fantastičnost, příznačné pro klasické pohádky, s moderní vyprávěcí dikcí, komponovanou do krátkých kapitol (bez velkých úprav by se mohly objevit v literární verzi nějakého filmového scénáře).*“²² Například již zmiňovaný *Malý princ* posuzuje osoby a věci, s nimiž se setkává, takřka až dětskýma očima. Pohledem člověka mimo tuto realitu, vnějším a konvencemi nepoznamenaným způsobem. Coelhoův Santiago je velmi podobný. Je to prostý chudý chlapec, téměř až na první pohled jednoduchý člověk, avšak jeho uvažování není ani tak zjednodušené či omezené, jako spíše zcela

22 CHUCHMA, Josef. Továrna na peníze : Jak mediální mág Paulo Coelho vydává knihu. *Týden*. 27.10.2003, 44, s. 15.

přirozené a mnohdy i moudřejší, než například učeného Angličana, kterého při cestě s karavanou poznává (mnohdy působí jako Santiagův protiklad). Santiago raději než lidem naslouchá ovcím, větru, poušti, přírodě. Coelho tak v Alchymistovi dokázal skloubit dvě odlišné roviny: zcela běžnou postavu (jeho hrdinou by mohl být stejně jako pasáček ovcí jakýkoli jiný člověk) s mystickým světem, který je možné objevit v nejzákladnějších věcech kolem nás. Nechybí zde pochopitelně ani láska, kterou Santiago pozná v dívce z pouště - Fátimě. Jak tomu v pohádkách bývá, zamilují se do sebe na první pohled. „*Tu najednou jakoby se zastavil čas a před ním jako by s veškerou silou vystala Duše světa. Když spatřil dívčiny černé oči a rty váhající mezi úsměvem a mlčením, porozuměl nejdůležitější a nejmoudřejší části Řeči, kterou mluví svět a které všichni lidé na Zemi ve svém srdci rozumějí.*“ (Coelho 1999a: s. 85)

Oproti dalším románům v Alchymistovi Coelho využívá lépe a efektivněji dialogy. Slouží zde především k formování děje (a také samotné postavy Santiaga) a poměrně efektivnímu propojování okolností. Například v knihách *U řeky Piedra jsem usedla a plakala* či *Brida* je dialog spíše demonstrací moudrých myšlenek. Jako příklad zajímavé práce s dialogem by mohlo být v Alchymistovi setkání Santiaga s Angličanem, při kterém si uvědomil, že jeho cesta má smysl. Doposud totiž pochyboval a uvažoval více realisticky s obavami, zda si znamení pouze nevsugerovával. ...*Vyndal z kapsy kamínky urim a thumim a začal si s nimi pohrávat. Cizinec vykřikl: „Urim a thumim!“ Santiago zase kamínky bleskurychle schoval do kapsy. „Nejsou na prodej,“ řekl. „Nemají valnou cenu,“ prohlásil Angličan, „Je to obyčejný křemen, nic víc. Takových kamenů jsou na zemi milióny, ale pro toho, kdo tomu rozumí, je to urim a thumim. Netušil jsem, že by je tady někdo mohl mít.“ Je to dar od jednoho krále,“ řekl Santiago. Cizinec oněměl. Pak sáhl do kapsy a rozechvěle vyndal dva stejné kamínky. ... „Možná je to znamení“, uvažoval nahlas Angličan. „Kdo vám co říkal o znameních?“ vyzvídal chlapec se stále větším zájmem. „Všecko v životě je znamení,“ řekl Angličan a tentokrát odložil časopis, který četl. „Vesmír je učiněn z řeči, jíž všichni rozumějí, ale která už upadla v zapomnění. A já kromě jiných věcí právě tuhle Univerzální řeč hledám“ (Coelho 1999a: s. 67-68) Až teprve zhruba ve druhé třetině knihy autor inklinuje více k dialogu čistě filosofického charakteru, který se pro Coelho stal v dalších dílech typickým, avšak také co do živné půdy pro kýč nejzrádnějším.*

V Alchymistovi je zřejmá fascinace živly země a především měsícem. Tyto prvky jsou však užívány k navození magické scénérie, která kýčovitostí doslova bije do očí. „*Posadili se před stan a pohlíželi na zář měsíce, v níž bledl svit hvězd.*“ „*Vydali se po písčinách ještě*

ozařování měsícem.“ (Coelho 1999a: s.101-102) Nevyskytují se v textu ale příliš často a i v rámci pohádkového stylu jsme je ochotni přejít či je autorovi „odpustit“.

Za velmi zdařilou pasáž (kde autor pracuje s personifikací větru, slunce, pouště i „*Ruky, která všechno napsala*“) naopak považují situaci, kdy se Santiago musí se proměnit ve vítr, aby si zachránil život a prosí živly, aby mu to umožnily. ...*„Co tady zase chceš?“ zeptala se poušť. „Nevynadávali jsme se na sebe dost včera?“ „Na jednom místě přechováváš bytost, k níž cítím lásku,“ řekl chlapec. „Když tedy pohlížím na tvé píščiny, dívám se i na ni. Chci se k ní vrátit a potřebuji tvou pomoc, abych se mohl proměnit ve vítr.“ „Co je to láska?“ zeptala se poušť. „To je když sokol létá nad tvými píščinami. Protože tys pro něj zelená louka a on se nikdy nevrací bez úlovku. Zná tvé skály, tvé duny a tvé hory a ty jsi k němu štedrá.“ „Sokolí zobák si ze mě pořád něco bere,“ řekla poušť. „Po celé roky se starám o jeho lovnou zvěř, napájím ji tou trochou vody, co mám, ukazuji, kde je potrava. A sokol si jednoho krásného dne slétne dolů, zrovna když mám na svých píščinách pocítit něhu té zvěře. Pak mi unáší to, co jsem odchovala.“ „Přece právě proto ses o tu zvěř starala,“ odpověděl chlapec. „Aby živila sokola. A sokol bude živit člověka. A člověk pak jednoho dne bude živit tvé píščiny, a tam se znovu objeví lovná zvěř. Takový je příběh světa.“ „A to je láska?“ „Ano, to je láska.“...(Coelho 1999a: s. 122)*

Významnou roli hraje v Alchymistovi prvek skromnosti a trpělivosti – jak hlavní postavy, tak i samotného autora a jeho vyprávění, které působí rozvážně, uceleně a decentně. Je z něj také patrné, že v době psaní díla nebyl poznamenán mediálním vřelým a čtenářským obdivem. *„Pustil jsem se do něj, když jsem přišel o dobré místo v nahrávací společnosti a měl jsem peníze v kapse, zato žádné plány do budoucna. Správný čas začít to, o čem už roky sním, řekl jsem si.“*²³ Alchymistu vydal v roce 1988, kdy jméno Paulo Coelho Brazílie znala pouze okrajově díky textům Raula Sixiase a malé procento také jako autora první knihy *Mágův deník*. Mnohé zkušenosti a myšlenky popisované v tomto deníku reflektuje i v knize *Alchymista*. Jedná se z velké části o učení jeho Mistra nebo praktiky RAM, které mu cestou ukazoval průvodce Petr. Ať již moudra svá vlastní či převzatá, vsazuje je do kontextu děje velmi vhodně a s citem, ukazuje na nich cestu poznání a své vlastní přijetí ponaučení. Například v Mágově deníku píše, jak několik dní pochodovali Pyrenejemi a přežívali v drsných podmínkách. Když pak došli k vesnici, Paulo se těšil na pohodlí civilizace, avšak jeho průvodce jej schválně zdržoval otázkami a oddaloval příchod do vsi.

23 TITZLOVÁ, Marcela. Paulo Coelho: Alchymista z jiného světa. *Revue.idnes.cz* [online]. 12.1.2001, [cit. 2011-03-01]. Dostupný z WWW: <<http://revue.idnes.cz/paulo-coelho-alchymista-z-jineho-sveta-dyk-lidicky.aspx?c=2001M110V01A>>.

Napomenul jej pak se slovy: „*Pro tebe totiž neexistoval proces putování, toužil jsi pouze dojít.*“ (Coelho 2002: s. 38) Podobnou zkušenost nechal Coelho prožít Santiaga při cestě karavany pouští k Oáze. *O dvě noci později, když se chlapec ukládal k spánku, pohlédl k hvězdě, kterou potmě sledovali. Zdálo se mu, že obzor je o něco niž, protože nad pouští zářily stovky hvězd. „To je oáza,“ řekl velbloudář. „Tak proč tam nejdeme hned?“ „Protože se musíme vyspat.“* (Coelho 1999a: s. 79).

Zprvu se zdálo, že i Alchymista bude mít podobný osud jako *Mágův deník*. O Coelhoovy knihy totiž prakticky nebyl zájem - jak u vydavatelů, tak i čtenářů. „...*První nakladatelství odmítlo s odůvodněním, že to nikdo nebude chtít číst. Tak jsem obcházel další redakce, až si v jedné rukopis vzali. A trvalo celou věčnost, než se podařilo prodat prvních devět set výtisků.*“²⁴ Nakonec nakladatelství pro špatnou prodejnost dokonce odstoupilo od smlouvy. „*Měl jsem na vybranou. Odložit knihu a začít novou? Přestat si věřit? Ne, vzal jsem znovu rukopis a začal klepat na dveře dalších nakladatelů. A uspěl jsem. Jak stojí právě v téhle knize, když něco opravdu chcete, celý vesmír se spikne, aby vám pomohl. Kdybych to tehdy nechal být a pustil se do něčeho jiného, zpronevěřil bych se vlastní knize. A sám sobě.*“²⁵ Alchymistu si tak během několika let po celém světě doslova zamilovaly tisíce lidí a kniha se dostala do povědomí široké veřejnosti. Často je titulována jako zcela výjimečná, výrazná, nezaměnitelná, pro svou filosoficko-literární hodnotu jedinečná a ze všech Coelhoových děl nejlepší.

Jedinou její „vadou na kráse“ je možná právě samotná myšlenka maximálního objasnění „magičnosti života“ a „Řeči světa“, a to zcela každému. Hodnota těchto „tajemství“ ale spočívá právě v tom, že je nemohou odhalit všichni, natož stejným způsobem. Zajímavým příkladem, kterým sám autor dokazuje, že takto masově není možné k věcem duchovních prožitků přistupovat, je pasáž, kdy si Santiago od Angličana půjčí knihy o alchymii, avšak zdají se mu komplikované. „*Proč se tam všecko říká tak složitě?*“ zeptal se jednou večer Angličana. *Všiml si potom, že Angličan je trochu mrzutý a už své knihy postrádá. „Aby to pochopili jenom ti, kdo pochopení spojují s odpovědností,“ řekl Angličan. „Představte si, kdyby všichni najednou začali proměňovat olovo ve zlato. Za chvíli by zlato nemělo žádnou*

24 HAGE, Volker ; WELLERSHOFFOVÁ, Marianne. Paulo Coelho: Mé romány by měly být dostupné zdarma. *Hospodářské noviny* [online]. 10.10., 2008, [cit. 2011-02-03]. Dostupný z WWW: <<http://hn.ihned.cz/c1-28890510-paulo-coelho-me-romany-by-mely-byt-dostupne-zdarma>>.

25 TITZLOVÁ, Marcela. Paulo Coelho: Alchymista z jiného světa. *Revue.idnes.cz* [online]. 12.1.2001, [cit. 2011-03-01]. Dostupný z WWW: <<http://revue.idnes.cz/paulo-coelho-alchymista-z-jineho-sveta-dyk-/lidicky.aspx?c=2001M110V01A>>.

cenu.“ (Coelho 1999: s. 77) A právě proto, že Coelho začal pomyslně proměňovat ono *olovo ve zlato* ve všech svých knihách, ztratily touto sériovostí punc originality a vyznívají jako kliše. Biblický (a chvílemi až básnický či archaický) jazyk a námět v *Alchymistovi* připomínal pověst či mýtus. Avšak v dalších dílech se tato volba jeví spíše jako styl nepatříčný a inklinující ke kýčovitosti. V kontextu všech Coelhových děl proto představuje *Alchymista*, jakožto jedna z prvních a v době vzniku úspěchem nedotčených knih, je nejlepší autorův počín. Pozitivně jej hodnotí nejen většina čtenářů, ale i recenzentů. Zaujímá výhradní pozici ve svém žánru a stylu a stal se bezpochyby právem jednou z nejslavnějších knih novodobé literární tvorby.

3.2 Veronika se rozhodla zemřít

Bezesporu nejautentičtější dílem Paula Coelho je román z roku 1998, *Veronika se rozhodla zemřít*. Zachytil v něm vlastní zkušenosti z psychiatrické léčebny a pokusy o sebevraždu, které propojil s originálním námětem založeným na skutečném životním příběhu jeho známé. Tu nevedlo k předávkování se léky neštěstí či trápení, ale naopak pocit prázdnoty a nicoty ze stereotypu svého prakticky spokojeného života. Dosáhla všeho, po čem toužila a nabyla dojmu, že ji již v životě nečeká více, nežli svatba, děti, manželova milenka a poté rozvod. „Všem lidem budu říkat, že žiju jen pro své děti, ale ve skutečnosti to ony budou vyžadovat, abych pro ně žila. Lidé nás budou považovat za šťastný pár, a nikdo nebude tušit, kolik samoty, hořkosti a odřikání se skrývá za celým tím zdáním štěstí.“ (Coelho 2000: s. 25)

Veroničin pokus o sebevraždu se nezdařil a její rodina se ji rozhodla umístit do psychiatrického zařízení Villette (stejně jako byl sám autor do léčeben posílán rodiči). Coelho odhaluje osobní účast na dívčině příběhu velmi otevřeně a prolíná svými vzpomínkami počátek knihy, ovšem netradičně v Er formě. „Paulo Coelho se o Veroničině příběhu dozvěděl o tři měsíce později, když v jedné alžírské restauraci v Paříži večeřel se slovinskou přítelkyní, která se také jmenovala Veronika a byla to dcera lékaře, ředitele Villette. Když se později rozhodl napsat o té záležitosti knihu, chtěl nejdřív změnit jméno své přítelkyně Veroniky, aby čtenáře zbytečně nepletl. Říkal by jí třeba Blanka, Edvina nebo Marjetka nebo by jí dal jakékoli jiné slovinské jméno, ale nakonec zůstal u skutečných jmen obou žen.“ (Coelho 2000: s. 20)

Jádro knihy na rozdíl od dalších Coelhoových románů netvoří ani tak filosofie či náboženství, ale především dějová linie a bezesporu dosud nejoriginálnější příběh, zápleтка a její rozuzlení (konec knihy jako jeden z mála nezklame a vyznívá velmi zajímavě). Veronice totiž doktoři sdělí vážnou diagnózu, podle které jí zbývá zhruba týden života. Že lhali, aby získala znovu chuť žít, se dozvídáme až na samém konci. Ten by mohl svým šťastným vyzněním (Veronika se zamiluje a najde v lásce smysl života) jistě kýčovitosti nabývat, avšak objasněním zápletky doktorovým dopisem určeným jeho známé a ne vyzrazením pokusu Veronice, která je ponechána v dojmu, že každý další den je zázrakem, vyznívá kniha jako celek velmi promyšleně a netradičně.

S okultismem a magií zde Coelho zachází poměrně střízlivě, zmiňuje například astrální cesty, avšak pouze ve spojitosti s metodami léčby elektrošokem nebo s podáváním

některých léků. Rozdíl, který činí tyto zmínky „stravitelnějšími“, tkví ve způsobu jejich prezentace. V *Bridě*, *Alchymistovi* či *U řeky Piedra jsem usedla a plakala* všechny postavy magický svět objevují, dělají správné i chybné kroky a vše je pro ně nové. Ve *Veronika se rozhodla zemřít* používá čisté výpovědi určité zkušenosti postav, bez návodů k docílení těchto stavů (jako např. v *Mágově deníku*, kde vyprávění protknul cvičeními „přivolání posla“, „stínů“, „zaživa pohřbeného“, „probuzení intuice“, „rituálu modré koule“ apod.), bez pochybností a úvah. Autor tak neinklinuje k vznešeným životním moudrům, kterými se většinou jeho postavy učí, a neprojevuje se (na rozdíl od pozdějších děl) egocentricky. Duchovní a náboženské teorie zmiňuje pouze minimálně, a to spíše pro zpestření a zajímavost (oproti např. *U řeky Piedra jsem usedla a plakala*, kde vyznívají jako tlak na čtenáře a neutuchající protežování).

Absence Coelhoova příznačného nabádavého charakteru činí dílo uvolněným a přirozeným. Ačkoli se zde opět objevuje jeho oblíbený motiv proměny života, nejedná se již o splnění snu či Osobního příběhu, ale o vymanění se ze stanovování vlastních cílů pod tlakem společnosti, ve které žijeme. Ta ovlivňuje naše chování a rozhodování, nutí nás přijímat role, které nám udělí a vnucuje hodnotový systém, podle něhož máme být šťastní, úspěšní, vážení. Veroničin život byl zdánlivě dokonalý, ovšem podle měřítek, která považuje za důležitá dnešní společnost, ne sama Veronika. Stejně jako Coelho od mládí toužil být spisovatelem, což mu bylo rodiči vymlouváno, jeho hlavní hrdinka se chtěla stát pianistkou. *Když však Veronika šťastně zvítězila v soutěži a oznámila doma, že všeho nechá a bude se věnovat pouze klavíru, matka se na ni láskyplně podívala a namítla: „Hrou na klavír se nikdo neuživí, miláčku.“ „Ale ty jsi přece chtěla, abych chodila do hodin klavíru!“ „Jenom proto, abys rozvinula svoje umělecké vlohy. Manželům se to líbí a můžeš vyniknout při různých oslavách. Kariéru klavíristky pusť z hlavy a jdi studovat práva: to je povolání, které má budoucnost.“* (Coelho 2000: s. 77)

Ústředním motivem, který úzce souvisí se společností a jejího vnímání našeho chování, je bláznovství. Otázku „kdo je blázen“ a „co je normální“ si Coelho bezpochyby mnohokrát sám pokládal a tyto úvahy se čtenáři sdílí skrze postoje a myšlenky Veroniky. *„V té době, kterou jsem strávil v blázinci, jsem objevil, že bych se mohl rozhodnout pro šílenství a celý život bych pak nemusel pracovat a dělat nic jiného, než se tvářit jako blázen. Bylo to velice silné pokušení, jak o tom píšu ve své knize Veronika se rozhodla zemřít, v níž v románové podobě latentně existuje část mé zkušenosti odtamtud.“* (Arias 2002: s. 44) Tvrdí, že jsou lidé často považováni za blázny, pokud žijí a chovají se zcela jinak než ostatní a nepřímo říká, abychom se nebáli dělat zdánlivě bláznivé věci, nenechali se svazovat

konvencemi, zákazy a příkazy, obavami z odsouzení... „*Co to znamená být blázen? Neměla o tom ani ponětí, protože to slovo si každý vykládá podle svého: říká se třeba, že někteří sportovci jsou blázni, když se pokoušejí překonat rekord. Nebo že blázni jsou umělci, neboť vedou nezajištěný, nekonvenční život, jiný než ostatní „normální“ lidé.*“ (Coelho 2000: s. 32)

Za velmi zajímavé a (v případě Coelho) originální lze označit práci s životními příběhy dalších pacientů léčebny. Dosud se totiž zpracování osudů jiných nežli hlavních postav spíše strnil. V případě takového prostředí je jistě předchozí život neodmyslitelnou součástí místního koloritu a právě i tyto osudy pomáhají Veronice nabývat znovu chuti do života, stejně jako ona svým příchodem do ústavu životy jiných v mnohém změnil. Propracovanost postav činí dílo komplexní a výrazně odlišné od ostatních Coelhoových románů.

Na motivy této knihy byl v roce 2009 režisérkou Emily Young natočen film *Veronika Decides to Die*. Ačkoli jej lze hodnotit jako poměrně zdařilý, autenticity díla dle mého názoru nedosáhl, možná i proto, že poněkud minimalizoval promluvy a myšlenky, které nahradil statictější pozorovatelským okem kamery.

Veronika se rozhodla zemřít je nejspíše spolu s Alchymistou literárně nejzajímavějším a nejpropracovanějším Coelhoovým dílem, v mnohých ohledech by mohla dokonce tolik ceněného Alchymistu pomyslně předčit. Vymaňuje se totiž z naivity, jednoduchosti a polopatičnosti. Coelho je zde o mnoho přímější, syrovější a odvážnější (inklinuje někdy až k existencionálním prvkům) a ačkoli je kniha odrazem jeho vlastních zážitků a postojů, dokázal si udržet neobyčejný odstup. A právě možná díky němu vytvořil dílo hodné skutečného uznání. Ptáme-li se, do jaké míry je kýčovitě, dovoluji si tvrdit, že tato kniha nemá s povrchností a literárním defektem nic společného.

3.3 Brida

Svůj v pořadí třetí román Coelho vystavěl na podkladě příběhu vyprávěném Bridou O'Fern. Ženou, která jej provázela částí posvátné Římské pouti, kde se snažil nalézt svůj Dar. Zachycuje období od srpna 1983 do března 1984, kdy se Brida, mladá irská dívka, rozhodne jít cestou magie, učit se od Mága a čarodějky Wiccy Tradici Luny a Slunce. „*Proč se chcete učit magii?*“ „*Abych našla odpověď na některé životní otázky. Abych poznala skryté síly. A možná k cestám do minulosti a budoucnosti.*“ (Coelho 2008: s. 19) Jedná se opět o knihu plnou úvah, filosofie RAM, keltských tradic (proto si pod pojmem čarodějka nesmíme představovat klasický archetyp) a mystiky, okultismu, vykládání karet, provádění rituálů a cvičení, poznávání propojení člověka s přírodou a Bohem, návratů do minulých životů a podobně. Ústředním motivem je hledání Druhé části a rozvinutí svého Daru.

Jako vždy má velmi silnou pozici i láska, moudrost, pokora a porozumění. „*Jsmе věční, neboť jsme projevem Boha,*“ řekla Wicca. „*Proto procházíme mnoha životy a mnoha úmrtími, přičemž vycházíme od bodu, který nikdo nezná, a míříme k jinému bodu, který rovněž neznáme. Zvykni si na skutečnost, že v magii je hodně věcí, které nejsou a nikdy nebudou vysvětleny. Bůh se rozhodl učinit některé věci určitým způsobem, a tajemství, proč tak učinil, zná jen On.*“ ... „*V určitých reinkarnacích se dělíme. Stejně jako krystaly a hvězdy, stejně jako buňky a rostliny, i naše duše se dělí.*“ ... „*Jsmе součástí toho, čemu alchymisté říkají AnimaMundi, Duše světa,*“ řekla Wicca, aniž Bridě odpověděla. „*Kdyby se ve skutečnosti Duše světa pouze dělila, rostla by, ale zároveň by stále slábla. Proto tak jako se dělíme, také se znovu nalézáme. A to znovunalézání se jmenuje Láska. Protože duše se pokaždé dělí na část mužskou a část ženskou.*“ „*V každém životě máme tajemnou povinnost znovu nalézt alespoň jednu z těchto Druhých částí. Nejvyšší Lásku, jež je rozdělila, uspokojí Láska, která je opět spojí.*“ ... „*Také můžeš svou Druhou část nechat odejít a nepřijmout ji, anebo si ji vůbec nevšimnout. Pak budeme potřebovat další inkarnaci, abychom se s ní shledali.*“ ... „*Druhou část bylo možné poznat podle zářících očí – tak od počátku věků lidé rozpoznávali svou skutečnou lásku. Tradice Luny znala jiný postup: způsob vidění, který ukázal světelný bod nad levým ramenem Druhé části.*“ (Coelho 2008: s. 39-41)

Putování je nahrazeno hledáním a volbou své vlastní životní cesty, při které musíme riskovat a mnohdy i opustit cesty jiné. „*Když někdo najde svou cestu, nesmí mít strach. Musí mít dost odvahy k tomu, nebát se dělat chybné kroky. Zklamání, porážky i zoufalství jsou nástroje, jichž používá Bůh, aby ukázal cestu.*“ (Coelho 2008: s. 24)

Nejspíše málokdo z Coelhoových čtenářů ve skutečnosti věří, že někdo může být čarodějka, vrátit se do minulého života nebo věštit z karet. Možná nevěříme ani těm z reálnějších myšlenek autora, jako například že má každý z nás Dar, že můžeme splnit své sny a podobně. Dalo by se říci, že Coelho nepřináší příliš nového, ale pouze vyzdvihuje a pasuje na vyšší úroveň otázky a skutečnosti, jež dobře známe, ale autor se nám však navíc snaží vnutit, že potřebujeme k životu lásku osudovou, podloženou mystickými silami a předchozími životy, jež se rozdělily a mají se opět setkat. Je tedy záhadou, jak je možné, že něco takto „bludného“ a možná právě i kýčovitého může změnit životy, myšlení či sebevědomí lidí? V naší výchově a celkově evropské kultuře je silně zakořeněn pragmatismus a důraz na racionalismus. Také jsme často atakováni podvodníky, kteří lživě předpovídají budoucnost, vykládají z karet nebo ještě lépe čtou například z misky vody naše osudy, (samozřejmě za velké úplaty). Distancujeme se tedy od možnosti připustit, že Coelhoovy příběhy by mohly být založeny na pravdivější realitě, než je ta naše, nebo se spíše stáváme kýčovitými čtenáři, kteří hltají myšlenky demagoga a nechávají sebou manipulovat? Coelho v *Bridě* píše: „...lidé se bojí slyšet, jak magický je život; zvykli si na svoje doma, svá zaměstnání, svá očekávání, a kdyby se objevil někdo, kdo jim bude vykládat, že je možné cestovat v čase – že je možné vidět hrady ve Vesmíru, tarot vykládající příběhy, osoby kráčející Temnou nocí, pak by jim připadalo, že je život okradl, protože oni to neměli a jejich život byl ve dne i v noci, ba i o víkendech pořád stejný.“ (Coelho 2008: s. 78)

V případě Coelha na druhou stranu není primárním účelem polemizovat nad reálným či nereálným, jeho příběhy totiž můžeme chápat přeneseně, s určitým nadhledem a odstupem. Například příběh *Bridy*, oprostíme-li jej od veškerého jeho okultistického obsahu, funguje jako demonstrace faktu, že pokud chceme něčeho docílit, musíme mnoho obětovat a překonat těžké překážky. Ukazuje, jak je dnešní člověk netrpělivý a nedokáže vytrvat, čekat, vše chceme ihned a příliš snadno. Myslíme natolik na budoucnost, až zapomínáme prožívat přítomnost. Autor v *Bridě* nejspíše dosud nejlépe zpracoval své myšlenky a názory, které jsou často velmi inspirativní. Jistě jsme je již mnohokrát v jejich jednoduché podobě slyšeli, avšak dovednost předat či popsat je tak, aby skutečně promlouvaly a obohacovaly, je bezesporu uměním, kterým Coelho ve spojení se svým charismatem vládne.

Zda se jedná o myšlenky nové, originální, či převzaté, je věc jiná a pro jeho fanoušky nejspíše nepodstatná, protože v literatuře chtějí nalézt především svoje vlastní představy a shodovat se s publikovanými názory. Coelhoovo pojetí čtenáře funguje na velmi jednoduchém principu, který by se dal nazvat jakýmsi věčným souhlasem. Všichni víme, že dnešní doba je uspěchaná, stále tvrdíme, jak nás společnost nutí dělat to, co sami nechceme, že toužíme po

duchovním životě a vymanění se ze stereotypu atd. Ve skutečnosti je to jen určitý způsob, jakým omlouvat sám sebe z lenosti, omezenosti a pokrytectví. Tento alibismus a hořekování nad naším světem se staly automatickými a do jisté míry i módními. Na druhou stranu jsou ale i lidé, kteří hledají jistou alternativu, kterou jim Coelho nabízí.

Náboženskými teoriemi a velkými moudry v Bridě autor šetří, zato kýčovitými popisy a monology o to více doslova hýří. ... „*Obrovská luna znovu vzplála na obloze a osvětila krajinu. Byli nazí a objímali se. A necítili ani chlad, ani stud.*“ (Coelho 2008: s. 171) ... „*Bylo to krásné místo. Do soumraku zbývalo ještě dost času a slunce ozařovalo typickou barevnost letních odpolední. Ptáci zpívali, lehký vánek rozvíval listí stromů. Stály na nějaké vyvýšenině a Brida mohla dohlédnout dolů na obzor.*“ (Coelho 2008: s. 58) Oduševnělé dialogy někdy kvůli příliš jednoduché formulaci působí plochým dojmem, mnohdy až absurdně a komicky. „*Všecko na světě je posvátné*“, řekla. „*I ten klacík byl posvátný.*“ „*Ano,*“ odpověděl Mág. „*Všecko na tomto světě je posvátné. Jediné zrnko písku může být mostem k neviditelnému.*“ (Coelho 2008: s. 168) ...*Brida zavřela oči, ale Wicca chtěla, aby je zase otevřela. „Magická místa jsou vždycky nádherná a zaslouží si, abychom je pozorovali. Jsou to vodopády, hory a lesy, kde si duchové Země rádi hrají, smějí se a rozmlouvají s lidmi. Jsi na posvátném místě a ono ti ukazuje ptáky a vítr. Děkuj za to Bohu; za ptáky, za vítr a za duchy, kteří toto místo obývají. Udržuj pořád most mezi viditelným a neviditelným.*“ (Coelho 2008: s. 58)

Redaktorka MF DNES, Alice Horáčková, v recenzi Bridy napsala: „*Paulo Coelho má vzor. Coelho. Bohužel.*“²⁶ Autor se doslova „vykrádá“, přičemž si vystačí s Biblí a vlastními knihami. Opakuje a odvozuje je (Mágův deník – Alchymista, Brida – Čarodějka z Portobella) a používá poněkud otřelý způsob upozorňování na svá díla pomocí zmínky o některé z hlavních postav románu předešlého v knize nové. *Alchymista* v *Bridě*: „*V jednu chvíli potkali pastýře, který vedl zpátky stádo ovcí. „Bud’ zdrav, Santiago!“ pozdravil ho Mág.*“ (Coelho 2008: s. 131) *Brida* v *U řeky Piedra jsem usedla a plakala*: „*Mladá žena, která na mě přednáškou spiklenecky mrkla, čekala u východu.*“ „*Máme mnoho společného,*“ zastavila mě. *Já jsem Brida.*“ (Coelho 1999b, s. 24) Jako by čtenáři říkal: „Pokud jsi četl *Alchymistu*/*Bridu*, máš ode mě pochvalu, že jsi to pochopil.“ Přitom rozkódovat takovouto narážku nevyžaduje příliš velký intelekt a čtenářskou zkušenost a působí spíše lacině.

26 HORÁČKOVÁ, Alice. Paulo Coelho má vzor. Coelho. Bohužel. *Idnes.cz* [online]. 22.4., 2008, [cit. 2011-01-20]. Dostupný z WWW: <http://kultura.idnes.cz/paulo-coelho-ma-vzor-coelha-bohuzel-d62-/literatura.aspx?c=A080421_200636_literatura_jaz>.

V kontextu Coelhových děl je ale Bida (i přes několikeré mírné klopýtnutí) jako celek poměrně zdařilým románem. O velkém umění však zde nejspíše hovořit nelze.

3.4 U řeky Piedra jsem usedla a plakala

Román z roku 1994 zachycuje příběh Španělky Pilar a jejího přítele z dětství (autor překvapivě neuvádí jméno), kteří se setkávají po jedenácti letech a prožijí sedmidenní cestu po Francii, která Pilar změní život. On pořádá duchovní seance, přednáší o víře, ženské tváři Boha, lásce, vnitřnímu dítěti v nás apod. Má dar (o kterém se Pilar dozví až později) uzdravovat nemocné a musí se rozhodnout, zda bude šířit víru a studovat v semináři, nebo svůj život prožije s Pilar, kterou celá léta miluje. *„Chci ti něco dát,“ řekl a podával mi červený sáček. Byla v něm stará, zrezivělá medaile s Pannou Marií Milostiplnou na jedné straně a Srdcem Ježíšovým na straně druhé. „Patřila tobě,“ dodal, když viděl mé překvapení. Srdce mi opět začalo bít na poplach. „Jednou – byl podzim jako teď a nám bylo asi třináct – jsme seděli pod tím velkým dubem na náměstí. Zrovna jsem ti chtěla něco říct. Celé týdny jsem se na to připravoval. Ale jen co jsem otevřel pus, řeklas mi, že jsi v poustevně svatého Saturia ztratila medaili, a požádalas mě, abych ji šel hledat.“ Vzpomínala jsem si. Vzpomínala jsem si velmi dobře. „Nakonec jsem ji našel. Ale když jsem se vrátil na náměstí, neměl jsem už odvahu říct ti, co jsem si tak dlouho připravoval,“ pokračoval. „Tak jsem si předsevzal, že Ti tu medaili nedám, dokud nedopovím, co jsem ti chtěl říct už tenkrát před více než dvaceti lety. Dlouho jsem se snažil zapomenout, ale pořád jsem na to musel myslet. Nemůžu s tím už žít.“ Dopil kávu, zapálil si cigaretu a dlouze se zadíval do stropu. Potom se obrátil ke mně, „Je to vlastně velmi prosté,“ dodal. „Miluji tě.“ (Coelho 1999b: s. 35)* Zápletka je tedy velmi jednoduchá – znovu oživená dávná dětská láska, která vše změní, komplikace v podobě studia semináře, konání zázraků a jeho následné vzdání se (vrácení Zemi) svého daru kvůli Pilar. Ta se z této zprávy zhroutí, takřka unikne smrti podchlazením v noci u řeky Piedra a dostává se do kláštera, kde se snaží „vypsat“ ze svého traumatu. Tyto zápisky jsou knihou U řeky Piedra jsem usedla a plakala.

Z počátku Pilar uvažuje realisticky a umíní si, že takováto láska není možná a že se vrátí ke svému dosavadnímu životu, kam patří. Zajímavě a autenticky je zde vylíčeno toto její pochybování, pocit nerovnosti oproti vzdělanému a zcestovalému příteli, tendence nevzdávat se pohodlných jistot, nemířit vysoko, nevěřit věcem mimo smyslové poznání a chápat lásku rozumem. Na druhou stranu tato devětadvacetiletá žena tíhne často k poněkud nevyzrálým vnitřním úvahám, které se podobají spíše monologům dívek pubertálního věku. *„Nic si nevyčítej, říkám si v duchu. Není to tvoje chyba, jestli se do tebe zamiloval. Ptal se na medaili. Asi by se rád vrátil k rozhovoru v kavárně. A zároveň má strach, že uslyší co nechce. Proto*

nenaléhá a o celé věci raději mlčí. Možná mě skutečně má rád. Ale my tento cit proměníme v něco jiného, hlubšího. Hloupost – oponuji sama sobě. Není hlubšího citu než láska.“ (Coelho 1999b: s. 48-49) Zhruba v polovině knihy se ale vše skokem obrátí, Pilar si uvědomí, že jej miluje celou dobu, jen si to nechtěla přiznat, čímž příběh začne nabývat kýčovitých rysů. „*Budu jej následovat a společně změníme svět, který už neví, jak dál. Budeme šířit zvěst o Velké matce, zápasit po boku archanděla Michaela, společně prožívat agónii i extázi objevitelů.*“ (Coelho 1999b: s. 141)

Tento román je doslova plný emočně vypjatých scén, kombinuje motivy lásky s velmi silnou náboženskou agitací, která se stává pro čtenáře doslova ubíjející. Víra v Boha je zde v porovnání s ostatními romány prosazována v největší míře a je vedle milostného příběhu hlavní náplní knihy. U řeky Piedra jsem usedla a plakala je z velké části tvořena popisy modliteb, rituálních promluv, skupinových náboženských obřadů plných euforických prožitků, stavů transu, vznešených gest a dojmů.. „...*Začali zpívat hlasitěji, obraceli hlavy k nebesům a s úsměvem nastavovali tváře kapkám deště. Někdo zvedl ruce nad hlavu a vzápětí jej všichni napodobili, mávajíce rukama nad hlavou v rytmu písně.*“ (Coelho 1999b: s. 101) „*Panenko Maria, dej, abych dovedla milovat jako ty,*“ poprosila jsem. „*Dej, abych touto láskou zmoudřela já i muž, kterému patří. Pomodleme se zdrávas.*“ (Coelho 1999b: s. 104)

Coelho nezůstává pouze u filosofické roviny víry (jako například v *Alchymistovi* či *Bridě*), ale přesahuje do „věrouky“, především díky odbočkám k příběhům Krista, Panny Marie a dalších svatých. „*Bůh je láska. Kdo však o lásce ví nejvíc, je Panna Maria.*“ *Rozesmál mě. Když jsem se však na něj znovu podávala, tvářil se vážně. Nežertoval.* „*Panna Maria zná tajemství bezmezného odevzdání,*“ pokračoval. „*Sovu láskou a utrpením nás zbavila bolesti. Tak jako Kristus, který z nás sňal hříchy tohoto světa.*“ „*Ježíš byl syn Boží. Panna Maria byla pouze žena, která jej ve svém lůně počala z Ducha svatého,*“ namítla jsem. (Coelho 1999b: s. 58)... Jedna z kapitol začíná takto: „*Před chvílí sis všimla mých sandálů,*“ řekl. ... *Řeknu Ti něco o tom, jak vznikl náš rád,*“... (Coelho 1999b: s. 125) a jejím obsahem je několik stran o Tereze z Ávily a historii řádu *bosých karmelitánů*. Tyto epizody se jeví jako uměle včleňované a pro samotné dílo nemající takřka žádný přínos. Dovolím si tvrdit, že mají navozovat dojem prestiže, závažnosti románu a čtenáře utvrzovat ve zdání, že se četbou vzdělává.

Autor v knize používá velmi často výrazy jako *krácel, skláněl se, pozoroval obzor, upřeně se zadíval, vzhlížel, navrátil, stanul, přistoupil, spočinul, čelil utrpení...*, které obsahují do jisté míry více vznešenosti, nežli například *šel, podíval se, díval se* apod. Konkrétně v díle ve spojení s duchovními aktivitami silně evokují dojem archaičnosti a tím i (možná až svou

četností vynucené) serióznosti. Dialogy upřesňuje svým typickým způsobem, avšak zde o mnoho patetičtěji jako například dodatky „...se zhluboka nadechl“, „... zamyšleným pohledem zabloudil do daleka“, „... pronesl jakoby sám pro sebe“, „...zvážněl a neodpověděl mi“, „...chvíli váhal, ale vzápětí promluvil“, „odmlčel se“, „...podívala jsem se mu zpříma do očí“, „Zhluboka se nadechl, sklonil hlavu a zavřel oči“, „Srdce mi opět začalo bít na poplach“. Touto volbou slovních spojení dosahuje efektu čehosi opojného, líbezného a krásného. Coelho je bezesporu dobrý vypravěč příběhů a filosof, jakmile ovšem dojde na popis scenerie či duševních prožitků, projeví se jeho silné emotivní založení, ale také bohužel jistá literárně-umělecká fádnost. „Na vrcholky stromů, vyschlé a pokryté sněhem, dopadaly první paprsky slunce. Mlha se už téměř rozplynula.“ ... „Sluneční jas zalil celou krajinu. Sníh se třpytil a světlo bylo tak ostré, až mě rozbolely oči.“ (Coelho 1999b: s. 127)

Závěrečným happyendem, dojemnými scénami s plačícími milenci a euforickým provoláváním oddanosti a lásky Coelho svého čtenáře (který se těšil na zajímavé rozuzlení) zklamává, ba možná i znechucuje. „Zůstanu tady s tebou tak dlouho, jak dlouho tu zůstaneš ty. A až půjdeš spát, budu já před tvým práhem. A když se rozhodneš odejít, budu tě následovat. To všechno budu, dokud mi neřekneš: běž pryč. Pak tě poslechnu. Ale po zbytek života tě budu milovat.“ Už jsem nedokázala zakrýt pláč. Viděla jsem, že také pláče. ... (Coelho 1999b: s. 170) U řeky Piedra jsem usedla a plakala je po všech stránkách nejspíše nejslabším Coelhoým dílem.

3.5 Vítěz je sám

„Paulo Coelho ve svém novém románu ukazuje svět celebrit, červených kobereců, drahých šatů a make-upu. Nezapomíná však tento svět sám pro sebe důrazně zkritizovat za jeho povrchnost.“²⁷ Líčí v něm propojení důležitých životních situací několika osob, a to na jednom místě (festival v Cannes) a čase. Poodkrývá zde manýry „Supertřídy“, která pokládá peníze, slávu a kariéru za nejdůležitější hodnoty a jediný prostředek, kterým lze dosáhnout štěstí. „Kdo mění svět? Supertřída. Ti, kdo jednají. Kdo zasahují do chování, srdcí i myslí co největšího počtu lidí.“ (Coelho 2009: s. 83) „Protože když všechno půjde dobře, nakonec přijde i Sláva. Když všechno půjde dobře, nakonec přijde Moc. To kouzelné slovo, měníci člověka v poloboha, v nedosažitelný idol, s nímž se dá jen těžko promluvit, který je zvyklý, že se mu splní všechna přání, dokáže vzbudit závist a žárlivost, když kolem projíždí ve své limuzíně s kouřovými skly nebo ve svém nesmírně drahém sportovním voze, a který už nemusí zdolávat žádné hory ani usilovat o nemožné vítězství.“ (Coelho 2009: s. 177) Reflektuje tak opět svůj negativní postoj vůči materialismu a především značné znepokojení z degradace morálních hodnot dnešního světa. Údajně se román zakládá na reálných informacích Coelhoých přátel (kteří si přáli být utajeni) a průzkumu tohoto prostředí. Podle recenzentky MF DNES, Alice Horáckové, v něm „smíchá efektivní směs filozofie, ezoteriky a thrilleru.“²⁸

Hlavními postavami díla jsou Jasmine (modelka na začátku slibné kariéry), Gabriela (herečka dychtící po velké roli), Igor (ruský milionář, který chce získat zpět svou bývalou ženu i za cenu „ničení světů“, neboli vraždění nahodilých obětí), jeho bývalá žena Eva (pro samou práci ztratila manželství) a její nynější manžel Hamid (módní návrhář). Na hranici mezi postavou hlavní a vedlejší je vyšetřovatel Savoy. Přesto, že jsou postavy poměrně důkladně popsány, zůstávají spíše plošné, bez vývoje a s předem stanoveným cílem. Na titulní obálce knihy stojí: „Komu z nich se podaří v některém z mnoha snů, které jim okolní svět nabízí, rozpoznat svůj vlastní sen a uskutečnit ho?“ (Coelho 2009: obal titulu), v předmluvě pak: „Tři ze čtyř hlavních postav dovolují, aby jejich sny manipulovali druzí.“ (Coelho 2009: s. 15) Čtenářům je tak záhadou, která postava není ta „hlavní“, jelikož všem

27 ŠEVČÍKOVÁ, Šárka. *Vítěz je sám - svět slavných očima Paula Coelhoa*. Kultura21.cz [online]. 15.2.2010. Dostupný z WWW: <<http://www.kultura21.cz/content/view/1504/122/>>.

28 HORÁČKOVÁ, Alice. Coelho, Viewegh, Paolini: Nejlepší jdou na odbyt autoři s věrnými fanoušky. *Kultura.idnes.cz* [online]. 20.1., 2010, [cit. 2011-02-02]. Dostupný z WWW: <http://kultura.idnes.cz/coelho-viewegh-paolini-nejlip-jdou-na-odbyt-autori-s-vernymi-fanousky-1e3-/literatura.aspx?c=A100119_175724_literatura_tt>.

pěti výše zmíněným věnuje prakticky stejnou pozornost a prostor, ale hlavně také nechápeme, koho míní tím nezmanipulovaným, protože ve výsledku se zdají být uboze zneužití svými vlastními touhami a představami o štěstí v podstatě všichni. Kdo je onen *Vítěz*, který *je sám*, netušíme už vůbec, také proto, že na konci knihy píše o vrahovi: „*Ano, zvítězil. Ale vítěz není sám. Jeho noční můry ustaly, bdí nad ním anděl s hustým obočím, a ten mu bude ukazovat cestu, kterou se od této chvíle má ubírat.*“ (Coelho 2009: s. 377). Buďto je kniha natolik komplikovaná, že se každému nepodaří autorovy záměry rozkódovat, anebo je naopak natolik plytká, že v ní to, co je nám na počátku nastíněno, nalézt ani nelze.

Zápleтка příběhu je poměrně rafinovaná a zajímavá, postupně je odhalována náhodným setkáváním postav. Jejich role v této osudové hře autor líčí zprvu odděleně a přesvědčivě, avšak pouze po malých částech, které jsou řazeny volně za sebe do kapitol a prakticky na přeskáčku. To zprvu působí čtenáři nemalé potíže při orientaci v textu, ale po několika takovýchto skocích si lze zvyknout a poté dokonce ocenit dynamičnost a složitější členění knihy. Příběh je zde rozhodně složkou mnohem silnější než v předchozích knihách a udržuje čtenáře s dílem více v kontaktu. Nadšení z dobře a chytře vedené dějové linie čtenáři pokazí „obrácený“ detektivní způsob vyprávění, kdy je nám nejdříve pečlivě vyličen, kdo je vrah a jak a proč čin provedl, a poté jak vyšetřovatel případ řeší, bloudí a detailně vymýšlí a popisuje chybné teorie, aby na samotném konci vraha nedopadl a byl jakožto postava v celé knize v podstatě navíc, snad jen aby zaplnil místo a učinil knihu delší, tudíž i cenově dražší.

Nejvíce pozornosti je věnováno prostředí a společnosti, která je zde vyličená jako bezhlavě se pokoušející být něčím víc, než ostatní a dostat se co nejvýše za každou cenu. Tou může být i ponížení, laciné prodávání své hrdosti a osobnosti. (Toto téma se objevuje také v románu *Jedenáct minut*.) „*Ne, tomu nevěřím. Nikdo není schopen páchat zločiny bezdůvodně.*“ „*Začněte znova. Mluvíte se svým chlapcem.*“ „*Ne, tomu nevěřím! Nikdo není schopen páchat zločiny takhle, bezdůvodně.*“ „*To 'takhle' v textu nemáte. Myslíte si, že scénárista pracoval celé měsíce, a nenapadlo ho, že by tam mohl dát 'takhle'? A že ho nevy pustil proto, že mu připadalo zbytečné, povrchní, nepotřebné?*“ (Coelho 2009: s. 91)

V knize *Vítěz je sám* popisuje cestu ke slávě dvou mladých dívek a naopak pokroucenost hodnot těch, kteří již úspěšní a vlivní jsou. Coelho tímto tématem také reaguje na požadavky a aktuální tendence svých čtenářů, kterým se chce stále líbit a volí proto oblast, kde se nelze splést a minout účinkem. Pohrdání vším, co je spojené s bulvárem a komercí se totiž stalo pro většinu dnešních moderních, intelektuálně založených a otevřeně smýšlejících lidí novým trendem (pokud se takový způsob antipatií dá trendem nazvat), životním stylem a projevem nesouhlasu s manipulací lidmi pomocí médií. Obávám se, že Coelho ale nezvolil

správný způsob poukazování na tyto skutečnosti. Nepoužívá ironii, v jeho knihách nenalezneme sebemenší náznak humoru či satiry, jeho kritika je bez nadhledu a odstupu, pouze popisuje a nařiká. Za následek to má ještě větší skepsi a znechucení čtenáře.

Pokud bylo doposud Coelhoovi vyčítáno, že jeho díla se opakují, touto knihou by jistě mohl své kritiky umlčet, neboť je po mnoha stránkách odlišná, tématem i zpracováním nová, pro Coelhoa netypická a překvapivá. Děj má detektivní charakter, hlavních postav je více než jedna, upustil od minimalistických vět a výpovědí, které nahradil poměrně kvalitním vyprávěním (čímž má kniha náhle 375 stran), omezil vzletný styl a příliš častá moudra. Potud by čtenář (a snad i kritik) tleskal a s nadšením očekával novou éru Coelhoovy tvorby, kdyby však po přečtení bohužel nezjistil, že si autor našel novou zálibu, a tou je značná sebestřednost, doslova skuhrání nad zkažeností světa a nesmyslné odbíhání od tématu vsuvkami a odbočkami, které jsou v rámci celkového sdělení textu prakticky jen nic neříkajícím osobním výlevem a moralizováním. Nazvala bych to doslova „znásilňováním čtenáře“ - chtěli jsme číst o konspiračních teoriích, o nepodložených a co nejdůvěryhodněji popsaných výkřicích, silně připomínají informace z bulvárních deníků nebo hoaxy a spamy, které nám chodí emailem? Coelho v knize například píše o mobilních telefonech: *„Tenhle přístroj přivedl svět do stavu naprostého šílenství. Prostřednictvím důmyslného systému zřízeného v Londýně za pouhých pět eur měsíčně posílá ústředna každé tři minuty standardní vzkaz. Když zrovna mluvíte s někým, na koho chcete udělat dojem, stačí předem zavolat na určité číslo a systém aktivovat. V tomto případě telefon zazvoní, vytáhnete ho z kapsy, rychle se podíváte a řeknete, že taková zpráva může počkat (to samozřejmě může, stojí v ní jen „Na Vaši žádost“ a časový údaj). Tak si váš protějšek připadá důležitější a jednání postupují rychleji, protože ví, že má před sebou zaměstnanou osobu.“* „Mobilní telefony musí být po dobu letu vypnuté, protože by mohly rušit naše palubní přístroje. Všichni tomu uvěři a udělají, co chtějí stevardi. Igor věděl, kdy tenhle mýtus vznikl. Už řadu let se letecké společnosti pokoušejí stůj co stůj prodávat hovory vedené telefony zabudovanými do sedadel. Deset dolarů za minutu, s použitím téhož systému přenosu signálu jako u mobilů. Nepodařilo se, ale legenda přesto žije dál – zapomněli to vyškrtnout ze seznamu, který čte letuška před startem. ... Ted' se část legendy pokoušejí změnit tak, aby cestujícím nezpůsobili šok, a zároveň udržet cenu ve výšce: telefonovat by se smělo, pokud by mobily využívaly navigačního systému letadla. Cena je čtyřikrát vyšší. Nikdo náležitě nevysvětlil, co je to ten navigační systém přístroje. Ale pokud se lidé chtějí nechat vodit za nos, je to jejich věc.“ (Coelho 2009: s. 55-56) Nebo dále o praní špinavých peněz, které se podle něj „...provádí nejen v souvislosti

s drogami, ale také s mnoha jinými věcmi: uchylují se k němu politici, kteří dostávají provizi z nadhodnocování nákladů, teroristé, kteří chtějí financovat operace na různých místech světa, společnosti, jež rády tají své zisky a poškozování akcionářů, jedinci považující daň z příjmu za zcela nepřijatelný výmysl.“ (Coelho 2009: s. 170). Tímto způsobem pokračuje další čtyři strany. Tvrdí například, že vše, od ekologie a globálního oteplování až po charitu, je „Supertřídou“ a společnostmi zneužíváno, jsme manipulováni a ovlivňováni, klamáni, otupováni vším na co si jen vzpomeneme. *„A v současné době se zdá, že ve středu jejich pozornosti – vzdor válkám, hladu v Africe, terorismu, porušování lidských práv a aroganci některých vyspělých zemí – je otázka, jak naši ubohou zemi zachránit před oněmi hrozbami, se kterými přišla společnost. - Ekologie. Zachránit planetu. Jak směšné... „* (Coelho 2009: s. 161)

Značně odrazující je také neustálé poukazování na davy hloupých lidí závislých na mediálních zprávách, módních výstřelcích, celebritách, penězích. Vždy na konci odstavce totiž dodává, že postava, o které hovoří je jiná, nic z toho nepotřebuje, z davu vyčnívá apod. ... *„Igor se ovšem touhle ničivou mocí nedá ovlivnit.“* (Coelho 2009: s. 25) ... *„Gabrielu už tohle povídání o nespravedlnosti mocných unavovalo.“* ... *„Na rozdíl od ostatních dívek, které to odpoledne přišly pracovat a svými iPody a mobily se teď snažily zahnat nudu oněch pěti hodin dělicích líčení a česání od módní přehlídky, Jasmine upírala oči do další knihy. Dobré knihy veršů.“* (Coelho 2009: s. 119) *„Existovaly jistě výjimky a Hamid Hussein se po několika letech boje stal jednou z nich. V tom také spočívala jeho síla.“* (Coelho 2009: s. 164)

Jednání a myšlení postavy Igora je silně zavádějící a Coelho jej popisuje tak, že budí dojem souhlasu s ním. *„Přijel jsem posílat vzkazy ženě, kterou miluji. A proto musím pár světů nebo vesmírů zahladit.“* (Coelho 2009: s. 31) Neboli pro velkou lásku je jakákoli oběť v pořádku. Vrcholem čtenářova zděšení je zjevení se dívky (kterou Igor zabil jako první) v podobě anděla, který jej přesvědčí o správnosti jeho jednání. Zde se již pohybujeme na hranici fanatismu. *„Řekl jsem, že zničím svět, abych tě dostal zpátky. To jsem také začal dělat, ale zachránil mě anděl. Ty si to nezasloužíš.“* . (Coelho 2009: s. 356)... *„Byl přesvědčen, že když všichni lidé na Zemi beztak jednou zemřou, někteří z nich by měli položit život za něco vyššího.“* (Coelho 2009: s. 58)

I přes značnou atypičnost díla se Coelho nepodařilo vymanit z vyumělkovaného stylu vedení monologů a formulování myšlenek, pro které je bezesporu k literatuře kýče přiřazován. *Jediné východisko teď spočívalo v tom, že nechá svou mysl opustit tuhle chodbu a jít hledat její Vyšší já, spojené se všemi silami Vesmíru. Zhluboka se nadechla, usmála se a*

v duchu řekla: „V tuhle chvíli kolem sebe šířím energii lásky, ta je mocnější než síly stínů, Bůh přebývající ve mně zdraví Boha přebývajícího ve všech obyvatelích naší planety...“ (Coelho 2009: s. 210) ... „Jasmine se dívala na moře a bezmyšlenkovitě si vykouřila cigaretu, nemyslela přitom na nic. V takových chvílích cítila hluboké sepětí s nekonečnem, jako kdyby tam nebyla ona, ale cosi mocnějšího, schopnějšího provádět úžasné věci.“ (Coelho 2009: s. 199) ... Zajímavé je porovnání podobné pasáže z Alchymisty, kdy má Santiago vidění: „Pak si sedl na kámen a nechal se hypnotizovat obzorem před sebou. ... Seděl dál a na nic nemyslel, až najednou nad sebou vytušil jakýsi pohyb.“ (Coelho 1999a: s. 89/90) V Alchymistovi dává více prostoru fantazii čtenáře, o poznání méně zasahuje do prožitků postav a komentuje pouze střídmo.

Nežli uzráním autorova literárního umu je toto dílo spíše zmatenou slátaninou a čtenářským zklamáním. Tato kniha není ani tak kýčovitá, jako spíše rozkolísaná a zavádějící. Pokud bychom ji uvedli slovy: *poslední Coelhoův román Vítěz je sám*, autor by nás - jako například v *Bridě* - opravil slovy: Bůh je ve slovech! Řekneš-li *poslední*, může to znamenat, že bude skutečně poslední! V tomto případě by to ovšem nebylo příliš na škodu.

4. Závěr

Z analýz Coelhových románů je patrné, že autorova díla se navzájem silně liší a je proto nutné s tímto vědomím k tvorbě přistupovat, respektive ji nechápat jako celek jednotného charakteru a tudíž i hodnocení. Různí se nejen námětem, ale především kvalitou literárního provedení, která má bohužel sestupný charakter. Bezesporu není každá kniha stejná i co do míry kýčovitosti, projevuje se nejvíce v dialogích, popisu prostředí a v promluvách spojených s duchovními prožitky či náboženskými teoriemi. Příčinou může být Coelhův nedostatečný odstup a přílišná horlivost, ale také i fakt, že Coelho je povahou a tudíž i vyjadřováním celkově velmi vzletný člověk. Jeho životní moudra nenesou ani tak znaky kýče, jako spíše svou četností a jejich použitím v takřka každé knize již vyznívají jako klišé.

Naopak za Coelhovu uměleckou dovednost (či vlastnost) lze označit jeho přirozený vypravěčský um, autentické propojování příběhu s vlastními životními zkušenostmi a nevšední filosofií. Dokáže se velmi jemně přiblížit čtenářovým myšlenkám, dává mu zajímavé podněty a nabízí možnost náhledu na svět a životní hodnoty novým, možná i moudřejším a vyrovnanějším způsobem. Nej kvalitněji zpracovává motivy pokory a putování. Mohli bychom říci, že Coelhův největší přínos tkví v připomenutí našeho vlastního nitra, které dnešní materialismem ovládaná doba odsunula na vedlejší kolej. Bohužel stejně tak by se dalo toto niterné nazvat kýčovitým, protože hranice vnímání těchto jevů je neuvěřitelně tenká a někdy až prostupná, jelikož to, co jedni vidí jako umělecké, druzí mohou označit za kýčovité.

Kdybychom tvrdili, že romány Paula Coelho jsou ryze uměním, byl by tento závěr možná poněkud přeceněným. Odsoudit jej ovšem slovy kýč by bylo naopak v kontextu všech děl příliš plošné a značně podhodnocující.

5. Seznam použitých zdrojů

Odborná literatura:

- ECO, Umberto. *Skeptikové a těšitelé*. Praha : Nakladatelství Svoboda 1995. 367s.
- ÉTIENNE, Sauriau. *Encyklopedie estetiky*. Praha : Victoria Publishing 1994. 939s.
- HECNCKMANN, Wolfhart ; LOTTER, Konrad. *Estetický slovník*. Přeložil Dušan Prokop. Praha : Nakladatelství Svoboda 1995. 229s.
- HOGENOVÁ, Anna. *K fenoménu pohybu a myšlení*. Praha : Eurolex Bohemia, 2006. 340s.
- HRABÁK, Josef. *Čtení o románu*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1981. 327 s.
- KARÁSEK, Jindřich. *Kantova analogie estetické zkušenosti*. Praha : Filosofia, 2004. 89s.
- KULKA, Tomáš. *Umění a kýč*. Praha : TORST 1994. 183s.
- LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem*. Jinočany : H & H, 2002. 355s.
- Le GRAND, Eva. *Kundera aneb Paměť touhy*. Olomouc : Votobia 1998. 204s.
- MOCNÁ, Dagmar; Peterka, Josef, a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha : Paseka, Litomyšl 2004. 699 s.
- MUKAŘOVSKÝ, Jan. *Estetická funkce a estetická norma jako sociální fakty*, Praha : Státní tiskárny v Praze, zvláštní otisk ze „Sociálních problémů“, IV. Roč. 1935, č. 2-4
- NÜNNING, Ansgar. *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno : Host 2006. 911s.
- PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. Praha : Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta. 1. vydání 2001. 287s. ; 2. vydání 2006. 248s.

Paulo Coelho:

- ARIAS, Juan. *Paulo Coelho: Zpověď poutníka*. Praha : Argo 2000. 173s.
- COELHO, Paulo. *Alchymista*. Praha : Argo, 1999. 141 s.
- COELHO, Paulo. *U řeky Piedra jsem usedla a plakala*. Praha : Argo, 1999. 172s.
- COELHO, Paulo. *Veronika se rozhodla zemřít*. Praha : Argo, 2000. 159s.
- COELHO, Paulo. *Brida*. Praha : Argo, 2008. 236s.
- COELHO, Paulo. *Vítěz je sám*. Praha : Argo, 2009. 379s.

Tištěné články:

CHUCHMA, Josef. *Coelho nás všechny miluje*. MF DNES. 20.11.2003 Kultura - s. 13

CHUCHMA, Josef. *Spřízněné bestselery: jednoduše o smyslu života*. MF DNES. 16.11.1995, 6, č. 268, s. 19.

KUBÍČKOVÁ, Klára. *Pražské Jezulátko splnilo Coelhoovi přání*. MF DNES. 23.5.2009, s. D9.

SEDLÁKOVÁ, Lenka. *Pohádka o odvaze trvat na svém snu*. Deník Telegraf. 29.11.1995, 4, č. 279, s.11.

Elektronické zdroje:

FARNÁ, Kateřina. Tomáš Vlček: Kých je nemoc nezodpovědného snění. *Právo* [online]., 19.1.2007. [cit. 2011-02-11] Dostupný z WWW: <<http://www.novinky.cz/kultura/107066-tomas-vlcek-kyc-je-nemoc-nezodpovedneho-sneni.html>>.

HAGE, Volker ; WELLERSHOFFOVÁ, Marianne. Paulo Coelho: Mé romány by měly být dostupné zdarma. *Hospodářské noviny* [online]. 10.10.2008, [cit. 2011-02-03]. Dostupný z WWW: <<http://hn.ihned.cz/c1-28890510-paulo-coelho-me-romany-by-mely-byt-dostupne-zdarma>>.

HORÁČKOVÁ, Alice. Coelho, Viewegh, Paolini: Nejlip jdou na odbyt autoři s věrnými fanoušky. MF DNES [online]. 20.1.2010. [cit. 2011-02-17] Dostupný z WWW: <http://kultura.idnes.cz/coelho-viewegh-paolini-nejlip-jdou-na-odbyt-autori-s-vernymi-fanousky-1e3-/literatura.aspx?c=A100119_175724_literatura_tt>.

HORÁČKOVÁ, Alice. Paulo Coelho má vzor. Coelho. Bohužel. *Idnes.cz* [online]. 22.4.2008, [cit. 2011-01-20]. Dostupný z WWW: <http://kultura.idnes.cz/paulo-coelho-ma-vzor-coelha-bohuzel-d62-/literatura.aspx?c=A080421_200636_literatura_jaz>.

HORÁČKOVÁ, Alice. RECENZE: Coelhoovi vyšel další román, měl si ho však radši odpustit. *Kultura.idnes.cz* [online]. 10.11.2010, [cit. 2011-02-27]. Dostupný z WWW: <http://kultura.idnes.cz/recenze-coelho-vysel-dalsi-roman-mel-si-ho-vsak-radsi-odpustit-pxg-/literatura.aspx?c=A101109_175743_literatura_tt>.

CHUCHMA, Josef. Paulo Coelho a ztráta soudnosti. *Kultura.idnes.cz* [online]. 6.4.2005, [cit. 2011-02-27]. Dostupný z WWW: <http://kultura.idnes.cz/paulo-coelho-a-ztrata-soudnosti-dn8-/literatura.aspx?c=A050405_184428_literatura_gra>.

CHUCHMA, Josef. Továrna na peníze : Jak mediální mág Paulo Coelho vydává knihu. *Týden*. 27.10.2003, 44, s. 15.

NEJEDLÝ, Jan. Umění zprostředkovávat pozitivní pohled. *Hn.ihned.cz* [online]. 9.9.2005, [cit. 2011-02-27]. Dostupný z WWW: <<http://hn.ihned.cz/c1-16800610-umi-umeni-zprostredkovavat-pozitivni-pohled>>.

PILÁTOVÁ, Markéta. Jste smutní? Kupte si Králíka!. *Idovky.cz* [online]. 23.1.2009, [cit. 2011-02-15]. Dostupný z WWW: <http://www.lidovky.cz/ln_noviny.asp?r=ln_noviny&c=A100123_000099_ln_noviny_sko>.

SANT, Jordi. Asociados Agencia Literaria S.L., přeložila Pavla Lidmilová. Coelho: Každá kniha je stavem mé duše. *Idnes.cz* [online]. 2.4.2005, [cit. 2011-01-30]. Dostupný z WWW: <http://kultura.idnes.cz/coelho-kazda-kniha-je-stavem-me-duse-d62-/literatura.aspx?c=A050401_200712_literatura_gra>.

ŠEVČÍKOVÁ, Šárka. Vítěz je sám - svět slavných očima Paula Coelha. *Kultura21.cz* [online]. 15.2.2010. Dostupný z WWW: <<http://www.kultura21.cz/content/view/1504/122/>>.

ŠEVČÍKOVÁ, Šárka. *Http://www.paulocoelho.cz* [online]. 2009 [cit. 2011-01-20]. *Http://www.paulocoelho.cz/rozhovor-s-paulem-brazilsky-fenomen*. Dostupné z WWW: <<http://www.paulocoelho.cz/rozhovor-s-paulem-brazilsky-fenomen>>. Citace pův. článku *World Literature Today : The Coming Age of a Brazilian Phenomen*. 2003.

TITZLOVÁ, Marcela. Paulo Coelho: Alchymista z jiného světa. *Revue.idnes.cz* [online]. 12.1.2001, [cit. 2011-03-01]. Dostupný z WWW: <<http://revue.idnes.cz/paulo-coelho-alchymista-z-jineho-sveta-dyk-/lidicky.aspx?c=2001M110V01A>>.

6. Resumé

Tato bakalářská práce se zabývá otázkou, kterými prvky mohou díla Paula Coelho z literárního hlediska nabývat hodnocení *umění*, či naopak označení *kýč*. V teoretické části jsou vymezeny základní pojmy oblasti estetiky s ohledem na různorodost pohledů odborné literatury. V druhé části jsou na základě analýz Coelhoových děl porovnávány a charakterizovány projevy uměleckosti a kýčovitosti.

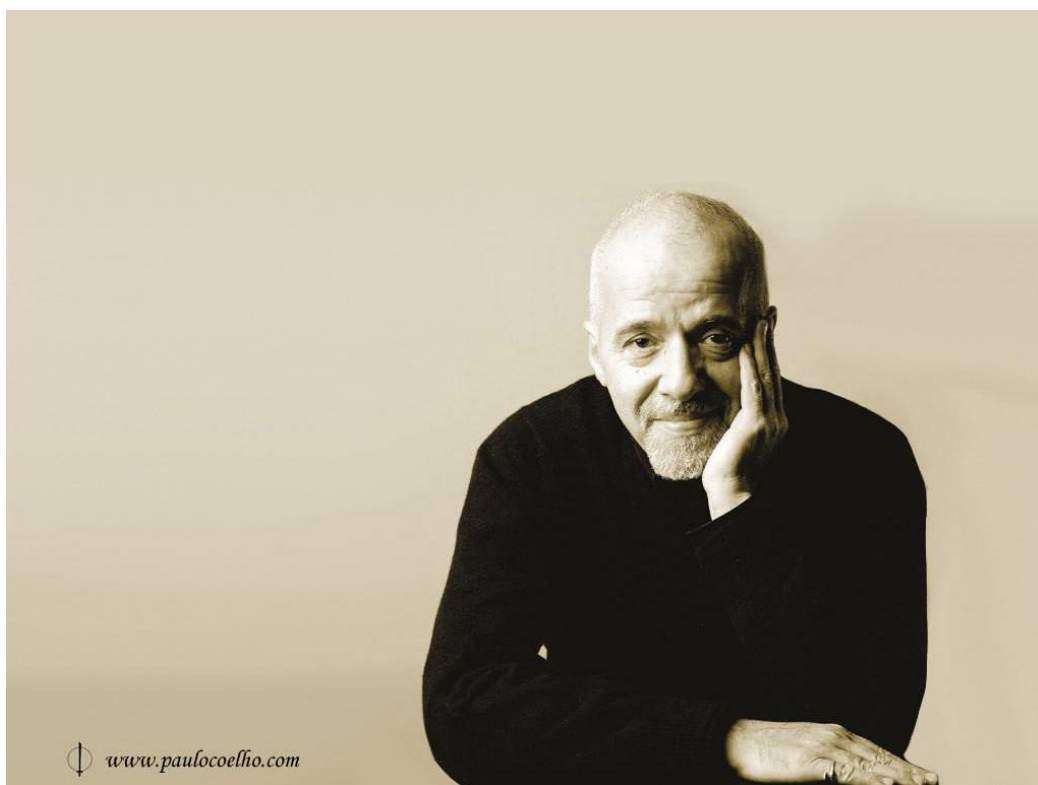
This thesis deals with an issue, which features of works by Paulo Coelho can in literary terms acquire evaluation of art or kitsch. Theoretical part consists of basic concepts of aesthetics defined with regard to diversity of perspectives of scientific literature. Second part consists of comparison and characterization of literary expressions and cheesiness based on analysis of Coelho's works.

7. klíčová slova

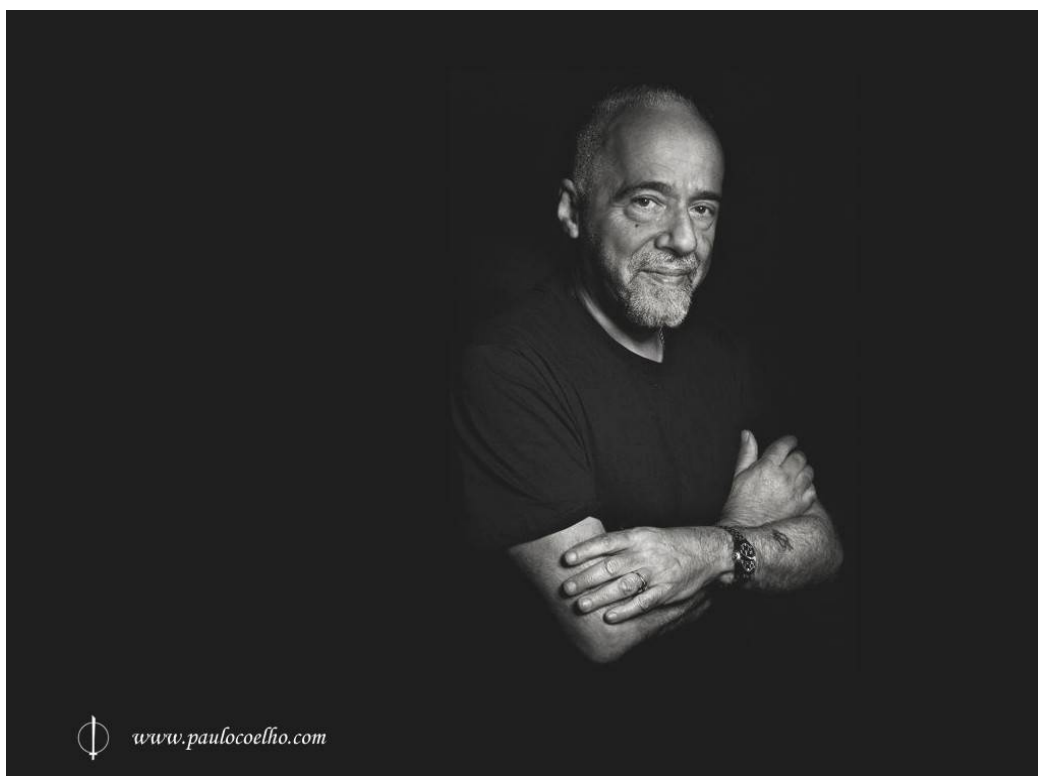
Klíčová slova: Paulo Coelho, umění, kýč, literatura, estetika, norma, klišé, hodnota

Keywords: Paulo Coelho, art, kitsch, literature, aesthetic, norm, cliché, value

8. Obrazová příloha

Zdroj: <http://www.coelho.com>

Zdroj: <http://www.coelho.com>